

פרק ראשון כיצד העדים

דף ב'

ור"י מפרש, שהקדמה זו היא לשון התחלה, כלומר לכתחילה יש להמיתם במיתה שחייבו את הנידון, אבל אם הדבר אינו אפשרי, יש להמיתם אף במיתה אחרת.

בועל בת כהן וזוממי בת כהן

בת כהן [נשואה] שזנתה, דינה בשריפה, [שלא כבת ישראל שזינתה, שדינה בחנק], אולם בועל שתייהן דינו שווה בחנק, כי כשיצאה בת כהן לידון בשריפה, נאמר, "ובת איש כהן כי תחל לזנות ... היא ... פֶּאֶשׁ תִּשְׂרֹף", ללמד, שרק היא יצאה לשריפה, אבל בועלה לא, ואם כן דינו בחנק כבועל בת ישראל.

וכן זוממי בת כהן [נשואה, כלומר עדים שהעידו עליה בשקר שזנתה, והוזמו], אף על פי שחייבו אותה שריפה בעדותם, הם נידונים בחנק, כמיתת בועל בת כהן, ולא בשריפה, כמיתת בת כהן עצמה, שנאמר בעדים זוממים, "וְנִעְשִׂיתָם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו", ללמד, שיענשו כפי שזממו לעשות לאחיהם, ולא כפי שזממו לעשות לאחותם, ואין הכוונה לפטור כל זוממי נשים, אלא רק כשיש לחייבם מיתת אחיהם, כגון אלו שלא יתחייבו כפי שזממו לעשות לבת כהן, אבל יתחייבו כפי שזממו לעשות לבועל.

- מתוך פירוש רש"י ניתן להבין, שכל זה במקום שחייבו בפועל את הבועל ואת הבועלת, אבל במקום שחייבו בפועל רק את הבועלת, [כגון שהיה הבועל קטן], הם מומתים במיתה שחייבו אותה.

- אולם ר"י מפרש, שגם במקום שאינם מחייבים את הבועל בפועל, הם מומתים במיתה שאמורה בבועל, ולא במיתה האמורה בה, כי אחר שלמדנו שעדים זוממים אינם נענשים במיתה האשה אלא במיתה האיש, יש ללמוד מהכתוב, "היא ... פֶּאֶשׁ תִּשְׂרֹף", שבכל אופן רק היא בשריפה, אבל בועלה או זוממיה אינם בשריפה אלא בחנק.

עדים זוממים שאי אפשר לעשות

בהם כאשר זממו לוקים על חטאם

נאמר בתורה בפרשת מכות, "וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצְּדִיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הַרְשָׁע וְהָיָה אִם בֶּן הַכֹּהֵן הַרְשָׁע וְהִפִּילוּ הַשֹּׁפֵט וְהִקְהוּ לְפָנָיו", וכוונת הפסוק הזה, שאם

פתיחת המסכת

בשלהי מסכת סנהדרין, [בסוף פרק אלו הן הנחנקים, שהוא סיום סנהדרין], נשנה דין עדים זוממים, שנענשים כעין מה שזממו, ואינם כשאר עדים זוממים הנענשים בדיוק כמו שזממו לעשות, [כל הזוממים מקדימים לאותה מיתה, חוץ מזוממי בת כהן ובוועלה, שאינם מקדימים לאותה מיתה, אלא למיתה אחרת].

ומסכת זו ממשיכה בביאור דיני עדים זוממים, ופותחת בכך, שיש עדים זוממים אחרים, שאין מקיימים בהם כלל כמו שזממו לעשות, אלא נענשים במלקות.

חייבי מיתות שאי אפשר להמיתם במיתה הכתובה בהם מתוך פירוש ר"י משמע, שכל חייבי מיתות, שאי אפשר להמיתם במיתה הכתובה בהם, ממיתים אותם בכל מיתה שיוכלו להמיתם.

ואולם ה"ר יוסף מפרש, שרק רוצח שאי אפשר להמיתו במיתה האמורה בו, יומת בכל מיתה שהיא, אבל שאר חייבי מיתות אינם כן, אלא אם אי אפשר להמיתם במיתה הכתובה בהם, יומתו רק באחד משאר ארבע מיתות בני"ד שיוכלו להמיתם, שנאמר "וּבְעֵרְתָּ הַקֶּעַץ מִקֶּרְבְּךָ", אבל במיתות אחרות אין להמיתם, [ואין ללמוד שיומתו בכל מיתה כרוצח, שמומת אף בכל מיתה, כי רוצח וגואל הדם שני כתובים הבאים כאחד הם, לענין שאם אי אפשר לעשות כפי הכתוב בפרשה, יעשו אף באופן אחר, ואין ללמוד מהם].

כל הזוממים מקדימים לאותה מיתה שחייבו את הנידון רש"י מפרש, שהקדמה זו היא לשון השכמה וזריזות, כלומר שאין להם לצפות להצלה מהמיתה שחייבו את הנידון, אלא במהרה יומתו בה. אי"נ ימהרו לקיים את דינם, ולא ישתהו ויענו את הדין.

[אם הם כהנים], יעשו הם חללים, כאשר זממו לעשות לו, **אלא לוקים את הארבעים**. [וכן דין עדים שהעידו על מי שמוחזק למיחוס, שהוא ממזר, והוזמו, שאינם נענשים להיות ממזרים, אלא לוקים את הארבעים. וכן דין עדים שהעידו על חבריהם שאר עדויות של פסול יוחסין, והוזמו, שאינם נענשים להיות פסולים, אלא לוקים].

לדעת בר פדא – מדין קל וחומר יש ללמוד, שאי אפשר לענוש אותם, שיהיו חללים, [או שאר פסולים] **כאשר זממו לעשותו, שכן כהן המחלל בפועל**, [על ידי שנושא אשה גרושה, ויולדת לו חללים], **אינו מתחלל בכך בעצמו**, [וכן ישראל העושה ממזרים, על ידי שבא על הערוה, אינו נעשה ממזר בעצמו], **ואם כן, כל שכן אלו, שלא חיללו בפועל, אלא רק רצו לחלל, שלא יתחללו בעצמם, שכן סברא היא, שחטא בפועל, חמור מרצון לעשות חטא**.

- **רש"י מפרש, שדבריו נדחו בגמרא, כי לפי דבריו יש לבטל כל דין עדים זוממים**, שכן להלן יתבאר בעזה"י, שאין עדים זוממים נענשים, אלא כשנגמר הדין על פיהם ועדיין לא נעשה מעשה, כגון שנגמר דין הנידון למיתה על פיהם, ועדיין לא נהרג, אבל אם הרגו ביד את הנידון על פיהם, שוב אינם נענשים כעדים זוממים, ואם כן, בכל דין עדים זוממים, הם נענשים על זממתם, יותר ממה שנענשים על שהצליחו להוציא את זממם לפועל.

- **ורבינו תם מפרש, שדבריו נדחו בגמרא, כי מדיני עדים זוממים יש ללמוד, שאין לעשות כזה קל וחומר**, שכן הסוקל את חבריו באבנים, וממיתו בכך, חייב סיף, כדי רוצח, והבאים לחייב את חברם סקילה, על ידי שמעידים עליו בשקר, שחילל שבת, כשהוזמו, מתחייבים סקילה כאשר זממו, הרי שעל הרצון נענשים יותר מעל המעשה בפועל.

ולדעת רבי יהושע בן לוי – מתוך הכתוב, "ועשיתם לו כפאָשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו", יש ללמוד, שאין לענוש את העדים שיהיו פסולים, כפי שזממו לעשות, כי הם זממו לפסול את הנידון ואת זרעו אחריו [שכן בן הפסול גם הוא פסול. ופעמים באים לפסול גם את אשתו, שכן על פי עדותם נבעלה לפסול לה], ואם כן כדי שנעשה בהם כפי שזממו לעשות, יש לפסול אותם ואת זרעם, [ואת נשותיהם] **ומבואר בכתוב שלא לעשות זאת, כי נאמר "ועשיתם לו", כלומר רק את העדים הזוממים עצמם יש לענוש, ולא את זרעם**, [או את נשותיהם], **ואם כן, על כרחך, אין הכתוב מדבר בעדים שזממו לפסול את**

מתחילה באו עדים זוממים, והרשיעו את הצדיק בשקר, ואחר כך באו עדים אחרים והזימו את הזוממים, ועל ידי זה "הצדיקו את הצדיק", שהרשיעו הראשונים בשקר, "והרשיעו את הרשע", כלומר את הזוממים הרשעים, "והיה אם בן הפות הרשע", כלומר אם הזמה זו בת מלקות היא בלבד, שאי אפשר לקיים בזוממים אלו כאשר זממו לעשות, "והפילו השפט והכהו לפניו", כלומר הרי אלו לוקים. [ובהמשך יתבאר בעזה"י, באלו עדויות אי אפשר לענוש את העדים, כפי שזממו לעשות לנידון].

ולוא הכתוב הזה, לא היינו מחייבים אותם מלקות על שהעידו שקר, ועברו על איסור, "לא תענה ברעך עד שקר", כי עדות שקר לאו שאין בו מעשה הוא, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו. [מסוגית הגמרא משמע לכאורה, שהעדים לוקים מחמת הפסוק, "והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הפות הרשע". אולם התוס' כתבו (בדף ד'), שבאמת הם לוקים מחמת שעברו באיסור, "לא תענה ברעך עד שקר", אלא שהפסוק "והיה אם בן הפות הרשע" בא ללמד שלוקים על איסור, "לא תענה ברעך עד שקר", אף על פי שאין בו מעשה].

- **וי"מ שבדברים אלו, בעונש המלקות מתקיים הכתוב, "ועשיתם לו כפאָשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו"**, כי דברים אלו הם דברים שיש בהם איסור לא תעשה, כפי שיתבאר בהמשך, ומלקות הם עונש לא תעשה, ולכן, אף על פי שלא יענוש ממש כמו שזממו, נחשבת עדותם כעדות שניתן להזימה, ואין לפסולה כדין עדות שאי אפשר להזימה.

- **וי"מ שאמנם עונש המלקות אינו נחשב כקיום הכתוב, "ועשיתם לו כפאָשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו"**, [וכן משמע מפירוש רש"י בדף ה' ע"ב], **ואם כן עדות בדברים אלו עדות שאי אפשר להזימה היא, ומכל מקום אין העדות פסולה, כי מאחר שבדברים אלו אי אפשר לעשות בעדים כאשר זממו לעשות, לא נאמר בדברים אלו הכתוב, "ועשיתם לו כפאָשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו"**, ומאחר שמהכתוב הזה אנו למדים, שאין מקבלים עדות שאי אפשר להזימה, **דברים אלו שלא נאמר בהם הכתוב הזה, אין צריך בהם עדות שאפשר להזימה**.

[א] **זוממי פסול יוחסין**

אין עונשים אותם כאשר זממו

עדים שהעידו על מי שמוחזק ככהן כשר, שהוא בן גרושה וחלוצה, [כגון אמרו שנתגרשה אמו קודם שהולידה אביו], והרי הוא חלל, והוזמו, אין אומרים,

הוא כפי שוויו של ההרוג, הרי הוא כפרה על הריגתו].

הברם פסול יוחסין.

[ב] זוממי חיוב גלות

אין עונשים אותם כאשר זממו

עדים שאמרו, פלוני הרג נפש בשוגג, וחייבוהו בכך לגלות לעיר מקלט, והוזמו, אין אומרים יגלו הם לערי מקלט, כאשר זממו, **אלא לוקים את הארבעים.**

לדעת רבי יוחנן – מדין קל וחומר יש ללמוד זאת, שכן ההורג במזיד, שעשה מעשה בפועל אינו גולה, [אף כשאינו נהרג, כגון כשלא התרו בו], ואם כן, כל שכן שאלו שלא עשו מעשה, אלא רצו לעשות, לא יגלו, שכן החוטא בפועל חמור מהרוצה לחטוא.

- **ודבריו נדחו בגמרא**, כי אדרבה ניתן לומר, שהעושה מעשה במזיד, מאחר שעונו חמור, אין לו כפרה, ולכן אינו גולה, אבל הרוצח לחטוא ולא עלה בידו, קל ממנו, ולכן יגלה, ויתכפר לו בגלותו.

ולדעת ריש לקיש – מהכתוב בפרשת ערי מקלט, יש ללמוד, שעדים זוממים אינם גולים, שנאמר, "הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי", והרי זה מיעוט, הבא ללמד, שרק הרוצח גולה, אבל אחרים, כגון זוממים, אינם גולים.

[ג] זוממי תשלומי כופר

אין עונשים אותם כאשר זממו

עדים שאמרו, שורו המועד של פלוני הרג אדם, ובכך חייבו את בעליו של השור לשלם את הכופר לירושי ההרוג, [י"א כפי שוויו של ההרוג. וי"א כפי שוויו של בעל השור], והוזמו, אין אומרים ישלמו העדים כופר, כאשר זממו לחייב את בעל השור, **אלא לוקים את הארבעים.**

- והטעם לכך שאין מחייבים אותם לשלם, כפי שזממו לחייב את בעל השור, **כי תשלום כופר**, שמשלם בעל השור לירושי ההרוג, **אינו חיוב ממוני, אלא כפרה על ההריגה**, [כחיוב קרבנות הבאים לכפר כל אחד על הראוי לו], **וכל שלא הרג שורו אדם, לא מוטלת עליו כפרת כופר, ואין לחייבו לשלם כופר.** [מתחילה רצו לומר, שאין הכופר נחשב כפרה, אלא לדעת האומרים, שהוא כפי שוויו של בעל השור, שנתן את הכופר תחת עצמו, שהיה צריך להיענש בגופו. ולמסקנה, אף לדעת האומרים שהכופר

[ד] זוממי מכירת גנב לעבדות

אין עונשים אותם כאשר זממו

עדים שאמרו פלוני גנב ממון, ובאו בי"ד לגבות ממנו ממון על פיהם, ולא היה לו לשלם, ונגמר דינו להימכר לעבדות, ככתוב, **"שֶׁלֶם וְשָׁלַם אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַר בְּגִבְתּוֹ"**, והוזמו, אין אומרים ימכרו הם לעבדות, כאשר זממו לחייב את הנידון, **אלא לוקים את הארבעים.**

- רב המנונא היה סבור, שאין הדין הזה אמור, אלא, או כשיש להם לשלם את שווי הגניבה, שאז אין למכור אותם לעבדים, אפילו אם אין לו לשלם, כי יאמרו, אם היה לך לשלם כמו שיש לנו, לא היינו מחייבים אותך להימכר. או כשיש לו לשלם, אפילו להם אין לשלם, כי יאמרו, לא חייבנו אותך להימכר. אבל כשאין לו לשלם ואין להם לשלם, ימכרו לעבדות, כאשר זממו לחייבו.

- ואולם לדעת רבא, הדין הזה אמור בכל האופנים, אפילו אין לו לשלם, ואין להם לשלם, **כי נאמר, "וְנִמְכַר בְּגִבְתּוֹ"**, **ללמד, שאין בי"ד מוכרים לעבדות, אלא את מי שגנב, ואין לו לשלם, ולא מישהו אחר, כגון עדים זוממים.**

לדברי רבי עקיבא: עונש עדים זוממים

קנס הוא ואינם משלמים על פי עצמם

עדים שהוזמו בבי"ד, ולא הספיק הנידון להעמידם בדין על הזמתם, שיעשה להם כאשר זממו לחייבו. וברחו ובאו לבי"ד אחר, והודו שם שהוזמו בבי"ד הראשון, נפטרים בכך מעונשם.

משום שחיובם לשלם כאשר זממו, אינו חיוב ממון שמשועבדים לשלמו, אלא קנס שקנסה אותם תורה על זמתם, שהרי לא הפסידו את הנידון כלום, וממונו בידו, ואף על פי כן הם מתחייבים ומשלמים.

וכלל בידנו, שהודאה פוטרת מלשלם קנסות, שנאמר, **"אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים וְשָׁלַם"**, כלומר דווקא כשבי"ד הטילו עליו, ישלם, אבל כשהודה מעצמו, פטור^נ.

^נ יל"ע אם כן הדין רק בדברים שחיובם מחמת הכתוב, "וְנִעְשִׂיתָם לוֹ פֶּאֶר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֶחָיו", או אף במקום שלוקים, מחמת הכתוב,

ואינו ודאי, שכן זמן הפירעון הוא כשתצא האשה מבעלה [בגט או במותו], ואין ידוע מתי יגיע זמן זה, וכן אין שום ודאות שיגיע אי פעם, כי אם תמות האשה לפני בעלה, הוא יורש את כל נכסיה, ובכלל זה את חוב הכתובה, ובכך יתבטל החוב הזה.

ומעתה, כשהעידו שני עדים בשקר על אחד שגירש את אשתו, ולא שילם לה את חוב הכתובה, לא הטילו עליו בשקר חוב שאינו מוטל עליו, אלא ששיקרו לומר, שהגיע זמן הפירעון, ואם כן כשהוזמו, אין לחייבם לשלם לו את כל שיעור חוב הכתובה, שכן לא זממו להטיל עליו את החיוב הזה, אלא להפסידו במה שנפסד בהגעת זמן הפירעון בלבד.

ולפיכך יש לברר, במה נפסד הבעל בהגעת זמן הפירעון של הכתובה,

והנה, מאחר שחוב זה ספק אם יגיע זמן פירעונו וישלמו הבעל, וספק לא יגיע זמן פירעונו ויזכה הבעל בכולו, שווה הוא אצל הבעל ואצל האשה למכור זכותם לאחרים על הספק.

כגון אם שווי הכתובה מאה מנה, הבעל מוכר זכותו לאחרים בחמישים מנה, שאם יגרש את האשה או ימות לפניו, ישלמו לה הקונים מאה מנה תחתיו, ואם תמות לפניו, יזכו הם בכל המאה מנה.

והאשה מוכרת זכותה לאחרים בארבעים מנה, שאם יגרשנה בעלה או תתאלמן, יזכו הם בכל המאה מנה תחתיה, ואם תמות לפני בעלה, לא יטלו כלום.

[הסיבה שזכות הבעל שווה יותר, כי הוא כבר מוחזק בנכסים, ואוכל פירותיהם כל זמן שהם ברשותו].

ואם כן, קודם שהגיע זמן הפירעון, יש לבעל בכתובה זכות כפי מה שיקבל כשימכרנה, [כגון חמישים].

ועוד יש לו בה זכות יתרה מזו, שאם יקנה מהאשה את זכותה, שאם תזכה בכתובה הוא יטול את המגיע לה, ואם כן שוב לא ישלם לה כלום, ונמצא שיהיה בידו בוודאי כל שווי הכתובה, על ידי תשלום זכותה בלבד, [כגון אם יקנה ממנה את זכותה בארבעים, יהיו בידו כל המאה, ואם כן שווה לו זכותו בה ששים].

וכשהעידו העדים בשקר, שכבר הגיע זמן פירעון הכתובה, זממו להפסיד את הבעל זכויות זו.

דף ג'

המשנה משלשין בממון ואין משלשין במלקות, תתבאר בעזה"י במקומה, בדף ה'.

הזום עד אחד בלבד

אין עדים זוממים משלמים לנידון ממון שרצו לחייבו, אלא כשהוזמו שניהם, אבל אם הזום עד אחד בלבד, אינו משלם לנידון כלום.

הודה ואחר כך הזומ

כשהעידו שני עדים, וחייבו את הנידון ממון בעדותם, ולאחר מכן אמר אחד העדים, אני העדתי עדות שקר, מאחר שכבר גמר את עדותו, אינו יכול לחזור בו, ולפטור את הנידון, ואין עדותו בטלה, באמירתו שאמר, עדות שקר העדתי^א.

ואם אחר כך הזומ שני העדים, שניהם משלמים, ככל שני עדים שהוזמו, ואין לפטור את הראשון, מחמת שכבר חזר בו מעדותו, וכבר אינו זומם, כי אינו יכול לחזור בו מדבריו הראשונים.

הוזמתי ונתחייבתי

מי שבא בפניו, ואמר, אני וחברי העדנו בבי"ד פלוני, והוזמנו, והעמידו אותנו על כך בדין, ונתחייבנו לשלם כאשר זממנו. חייב לשלם על פי דבריו, כי מאחר שכבר חייבו אותו בבי"ד לשלם, מעתה אין חיובו קנס, שנפטר בו בהודאה, אלא חיוב גמור לשלם כפי פסק בי"ד, ואף על פי שאינו נאמן להעיד יחידי, לחייב גם את חבריו בעדותו, על עצמו נאמן, ומשלם כפי חלקו.

מעידים אנו את איש פלוני שגירש

את אשתו ולא נתן לה כתובתה

כתובה היא שטר חוב, שזמן הפירעון שלו אינו ידוע

^א י"ק"ה אם בן הכות ה'רשע".

^א מתוך פירוש רש"י משמע, שמתחילה רצו לומר, שבאופן הזה, העד שאמר עדות שקר העדתי, ישלם כפי חלקו, ממה שרצו לחייב את הנידון, כלומר מחצית חיובו, כעדים שהוזמו, שכל אחד משלם כפי חלקו, ממה שרצו לחייב את הנידון. אולם מסקנת הגמרא שאין הדין כן. ולא נתבאר בפירוש רש"י, מדוע לא ישלם, על פי הודאתו, על שחייב את הנידון בשקר.

לדעת רב נתן בר אושעיא ורב פפא – מאחר שאם הבעל יקנה מהאשה את זכותה, תהיה כל הכתובה שלו, נמצא שזממו להפסידו את כל הכתובה חוץ מזכות האשה בה, וכל זה ישלמו לו.

ולדעת רב חסדא – ישלמו לו רק כפי מה שהיה מקבל, אם היה הוא מוכר את הכתובה לאחרים, [כי רק זכות זו בוודאי שלו היא, ואינה תלויה באשה, שתסכים למכור לו זכותה].

ואמר רב פפא שאין משלמים לו אלא מה שזממו להפסידו בכתובה עצמה [כנ"ל]. ואף על פי שבעדותם הם באים להפסידו גם, שלא יאכל פירות נכסי מלוג, את זה אינם משלמים לו, כי יכולים לומר, לא ידענו שהיו לה נכסי מלוג, ולא באנו אלא להפסידו כתובתה.

כל הנ"ל הוא כפירוש רש"י ותוס'. אולם רש"י שמע מרבתינו לפרש, שאין כאן מחלוקת, אלא שאומדים את זכות האשה לפי נכסי הבעל, אם הם עידית או זיבורית, כי הקונה מדקדק בזה, ואם יחד לה הבעל קרקע לכתובתה, לפי הקרקע הזה אומדים.

ובטור כתוב: ושומה זו תלויה באשה, שאם היא זקנה או חולה, שקרובה למות, אז שוה יותר. וכן לענין גירושין, אם היא קנטרנית, בענין שאין הבעל יכול לסובלה, קרובה להתגרש יותר. וגם שמין לפי מה שהיא השדה המיוחדת לכתובתה, אם היא עידית או בינונית או זיבורית.

וכתבו התוס', שכשם שיש לעדים האומרים גירש פלוני את אשתו, לשלם לבעל מה שרצו להפסידו, כך יש להם לשלם לאשה שאר [=מזונות] וכסות, שבעל חייב לאשתו, וכשבאו להחזיקה כמגורשת, באו להפסידה מהם:

- **אלא אם כן מעשה ידיה שווים כשיעור שאר וכסות,** שאז כנגד מה שמפסידים אותה, מזכים אותה במעשה ידיה.

- **או שגם היא אומרת שנתגרשה כדברי העדים,** כי בכך היא מוחלת לבעל על חיובו לה כבעל.

העידו על פירעון קרוב והוזמו

עדים שהעידו באחד, שחייב לחבירו ממון, על מנת לפורעו בסוף שלושים יום, והוא אומר, שזמן הפירעון לאחר מספר שנים, והוזמו העדים.

אומדים כמה אדם רוצה לתת, על מנת שיהיה בידו כזה ממון, מסוף שלושים יום, ועד הגעת הזמן האמיתי, שזה מה שרצו להפסידו, ואת זה ישלמו לו.

המלווה את חבירו לעשר שנים

בענין שמיטת כספים נאמר, "לא יגש [=לא יתבע] אֶת הַעֵהוּ וְאֶת אֶחָיו", ומכאן למדו, שאין הפרשה מדברת, אלא בחובות שניתן לתבוע אותם, אבל חובות שאי אפשר לתבוע אותם, אינם בטלים בשביעית.

ללשון הראשון, דעת רב יהודה אמר שמואל – המלווה את חבירו לעשר שנים, **שביעית ראשונה משמטת את חובו,** כי חוב זה, אף שאינו ניתן לתביעה בשביעית עצמה [כי עוד לא חלפו עשר שנים], אם השביעית לא היתה משמטת, היה ניתן לתביעה בסוף עשר שנים, והרי זה נקרא חוב הניתן לתביעה, שבטל בשביעית, מהכתוב "לא יגש", [ורק חוב שיתכן שלא יגיע לעולם לידי תביעה, אינו בטל בשביעית].

וללשון שני, דעת רב יהודה אמר שמואל – המלווה את חבירו לעשר שנים, **אין השביעית משמטת את חובו, אלא אחר שהגיע זמן הפירעון,** כי כל עוד שלא הגיע זמן הפירעון, אי אפשר לתבוע את החוב, ואינו בכלל חוב הניתן לתביעה שהשביעית משמטת.

אופנים נוספים שאין השביעית משמטת את החוב

א. המלווה על המשכון, אינו משמט את חובו בשביעית, כי קנה את המשכון לעניינים מסוימים, ולכן נחשב החוב כגבוי בידו, ואם כן אינו נוגש את חבירו.

ב. המוסר שטרותיו לבי"ד, אינו משמט את חובו בשביעית, כי נאמר, "לא יגש אֶת הַעֵהוּ, והמוסר שטרותיו לבי"ד, אינו נוגש את רעהו כלום, כי בי"ד הם הנוגשים, וחובות של בי"ד אינם משמטים. [רש"י פירש שזהו פרוזבול שהתקין הלל. ותוס' כתבו, שפרוזבול הוא דבר נוסף].

תנאי למחול על האונאה

ותנאי שלא ישמט את חובו בשביעית

לדעת רב – העושה תנאי לעבור על הכתוב בתורה, **תנאו בטל,** ולכן מוכר וקונה שהתנה אחד מהם עם חבירו, שאם יתאנה, ימחל לו על האונאה, התנאי בטל, ותובע את האונאה. וכן המלווה לחבירו מעות, ומתנה עמו, שלא ישמט את חובו בשביעית, אלא יפרע לו אחר השביעית, התנאי בטל, והחוב שומט

בשביעית.

להלוואה, שזמן הפירעון פחות משלושים יום, ואם נכתב שטר על הלוואה, אף על פי שלא נכתב בתוכו זמן הפירעון, ודאי שאינו אלא לאחר שלושים יום. ומאחר שזה טעם הדין, אין הדין הזה אלא בהלוואה שנכתב עליה שטר, אבל הלוואה בעל פה שלא פורש בה זמן הפירעון, המלווה רשאי לתבוע אף בתוך שלושים יום.

אולם דעת רב ושמואל, שאין חילוק בין הלוואה בשטר להלוואה על פה, ובשתייהן אין המלווה רשאי לתבוע בתוך שלושים יום. וביאר רב מתנה, שדין זה נלמד מהכתוב, "קִרְבָּה שְׁנַת הַשָּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה", שהזכיר את שנת השמיטה שתי פעמים, ללמד, שיש שתי שמיטות, האחת היא המבוארת באותה פרשה, שכל החובות בטלים לגמרי בשנה השביעית. והשניה היא זו, שכל החובות [שלא פורש בהם זמן פירעון], בטלים בשנה הראשונה להלוואה, לעניין שאי אפשר לתבועם אלא אחר שתעבור השנה, ואין הכוונה לשנה ממש אלא לשלושים יום, כי שלושים יום בשנה נחשבים כשנה.

חביבי

חביבי הוא תרגום של דודי. ולכן רב כינה את רבי חייה דודו, "חביבי".

הפוחת בית צוואר בשבת

אמר רב יהודה אמר רב, **הפוחת בית הצואר בשבת**, [כגון שהיה חלוק חדש בלא פתח להכניס את הראש, ועשה לו פתח], גמר בכך את מלאכת עשיית הבגד, **וחייב חטאת** משום אב מלאכה של מכה בפטיש.

אבל חבית שהיתה מכוסה, אף על פי שהיה הכיסוי צמוד לחבית בטיט, מותר להתיז את הכיסוי מהחבית, ואין זה נחשב כעשיית פתח לחבית, כי אין הכיסוי חלק מהחבית, ואף כשהיה הכיסוי על החבית, היתה כאן חבית גמורה עם פתח.

פסול מים שאובים במקוה

תקנת חכמים היא, שמים שאובים פוסלים את המקוה, ושיעור מים שאובים לפסול את המקוה, הוא שלושת לוגין.

מתחילה אמר רבא – אזלינן בתר שמא. כלומר, אם מה

ולדעת שמואל – העושה תנאי לעבור על הכתוב בתורה [בדיני ממון], התנאי קיים, ולכן המתנה עם חבירו שימחל על האונאה, התנאי קיים. וכן המתנה עם חבירו שישלב לו את החוב אחר השביעית, התנאי קיים. [ומבואר כאן בתוס', שהתנאי קיים, רק משום שאין בו ביטול ודאי של דין התורה, כגון במקח, יתכן שלא תהא אונאה, ובהלוואה, יתכן שיפרע קודם השביעית, ולא עברו על דין התורה].

תנאי שלא יהא במקח אונאה לדברי הכל בטל

מוכר וקונה שאמר אחד לחבירו, הנני לעשות את הקניין על מנת שאין בו אונאה, לדברי הכל התנאי בטל:

לפירוש רש"י – משום שלשון זה אינו תנאי שימחל על האונאה, אלא לשון הבטחה, שאין במקח אונאה, ולכן אם יש אונאה במקח נמצא ששיקר, והמקח מקח טעות, ואם ירצה המתאנה לחזור בו מכל המקח, רשאי, כדין מקח טעות.

ולפירוש רשב"ם – משום שלשון זה אינו תנאי שימחל על האונאה, אלא תנאי שלא יחול במקח איסור אונאה, ומאחר שאין אדם יכול [אלא למחול על המגיע לו, אבל אינו יכול] לבטל את האיסור הקיים, אם היתה אונאה, המאנה חייב לשלם למתאנה.

תנאי שלא תשמט השביעית לדברי הכל בטל

המלווה מעות לחבירו ומתנה עמו על מנת שלא תשמט השביעית, לדברי הכל התנאי בטל:

לפירוש רש"י – משום שהשביעית אינה מסורה בידו להתנות שלא תשמט, ומאחר שלא התנה עם מי שהדבר בידו, אין כאן שום תנאי.

ולפירוש רשב"ם – משום שלשון זה הוא תנאי שלא יחול איסור שביעית, אם יגבה ממנו את החוב, ומאחר שאין אדם יכול לבטל את האיסור הקיים, אינו רשאי לגבות את החוב אחר השביעית.

המלווה את חבירו סתם אינו רשאי

לתבועו קודם שיעברו שלושים יום

רבה בר בר חנה היה סבור, שדין זה נלמד מסברא, והיא, שמסתבר שאין אדם טורח לכתוב שטר

בכך, שמא כל המים שבחבית עומדים יחד, ושמא בא זה ראשו ורובו במים שאובים. ודווקא בים יש לחוש לכך, אבל בנהר, שיש בו זרימה כל הזמן, אין לחוש לכך, כי ודאי מי החבית כבר הלכו מכאן, וטובל במי הנהר^א.

ותוס' מפרשים, שאפילו ודאי עומדים כל המים במקום אחד, טמא הטובל שם **נטהר**, כי המים הללו מחוברים לשאר המים הכשרים לטבילה, וכלל בידינו, שטובלים במים שאובים המחברים למי מקוה [בהשקפה].

חבית מלאה יין [לבן] שנפלה לים

טמא שטובל באותו מקום, לא נטהר בכך, שמא כל היין שבחבית עומד יחד, ושמא זה טבל ביין ולא במי הים.

ואם ירד לשם טמא, וטבל, יש לחוש שבמקומו יש יין שנטמא ממנו, ולכן אם לאחר מכן נפל לשם ככר של תרומה, נטמא הככר מחמת היין.

ודווקא בים יש לחוש לכך, אבל בנהר, שיש בו זרימה כל הזמן, אין לחוש לכך, כי ודאי יין החבית כבר הלך מכאן, ואין באותו מקום אלא מי נהר.

"והקהו לפניו כדי רשעתו"

הכתוב "כדי רשעתו", בא ללמד, שעל מעשה אחד עונשים עונש אחד ולא יותר, שכך הוא נדרש, "כדי רשעתו", משום רשעה אחת אתה מחייבו, ואי אתה מחייבו משום שני רשעיות.

לדעת חכמים – [אין אדם לוקה ומשלם, שכן] מהכתוב הזה יש ללמוד, שכשיש לחייב אדם על מעשה אחד עונש מלקות ועונש תשלומי ממון, אין עונשים אותו בשני עונשים

^א דברי רש"י כאן מוקשים, כמבואר במפרשים. [כי מתחילה משמע, שבים לא עלתה לטמא טבילה, שמא בא ראשו ורובו במים שאובים, כי כל מי החבית עומדים יחד, ולאחר מכן משמע, שלא עלתה לו טבילה, שמא עומדים שלושה לוגין מים שאובים יחד. וכן, מתחילה משמע, שלא עלתה לו טבילה כלל, ולאחר מכן משמע, שעלתה לו טבילה לטהרו מטומאה חמורה, אלא שנטמא בטבילה בטומאה מ"ח דבר, שגזרו חכמים, שמי שבא ראשו ורובו במים שאובים, פוסל את התרומה]. ורש"י כתב, שיתכן ששני פירושים יש בדבריו. (א) שמא כל מי החבית עומדים במקום אחד, ואם כן לא עלתה לו טבילה, כי טבל במים שאובים. (ב) שמא יש שלושה לוגים מים שאובים במקום אחד, ובא בהם ראשו ורובו, ואף שעלתה לו טבילה לטהרו מטומאה מהתורה, בכך שבא ראשו ורובו במים שאובים, נטמא בטומאה מ"ח דבר, שגזרו חכמים, שמי שבא ראשו ורובו במים שאובים, פוסל את התרומה.

שנפל למקוה, נקרא בשם מים, [אפילו עם שם לואי כגון מי צבע], הוא פוסל את המקוה בשלושת לוגין. ואם נקרא בשם אחר, [כגון יין מזוג], אינו נחשב מים, ואינו פוסל את המקוה, אף על פי שיש בו שיעור שלושת לוגין מים.

לדעת רבי חייא – אזלינן בתר שיעורא בלבד, כלומר

אם נפלו למקוה שלושה לוגין מים ממש, פסלו את המקוה, אף על פי שהיו מעורבים במעט יין, הנוסף על שיעור שלושת לוגין, ויש כאן מראה יין, ולא מראה מים, כי למעשה יש כאן שיעור שלושה לוגין מים. ואם נפלו למקוה פחות משלושת לוגין מים, לא פסלוהו, אף על פי שהיו מעורבים במעט חלב, שהשלימים לשלושה לוגין, ויש כאן מראה מים שלושה לוגין, כי למעשה אין כאן שיעור שלושה לוגין ממים ממש. [ולדברי רבא, כן גם דעת תנא קמא של הברייתא].

ולדעת רבי יוחנן בן נורי – הכל הלך אחר המראה, כלומר אם נפלו למקוה שלושה לוגין שמראיהם כמראה מים, פסלו אותו, אף על פי שאין כאן שיעור שלושת לוגין מים ממש, ומעורב בהם מעט חלב. ואם נפלו למקוה, מים במראה יין, לא פסלוהו, אף על פי שיש בהם שיעור שלושת לוגין מים, שנשתנה מראיהם על ידי שהוסיפו בהם מעט יין. [וכן אמר רב יהודה אמר רב].

ולדברי אביי, אמר רב יהודה, שדעת תנא קמא של הברייתא – תרווייהו בעינן שיעורא וחזותא. כלומר אין המקוה נפסל, אלא כשיפלו לתוכו שלושת לוגין מים, שמראיהם כמראה המים. ולכן אם נפלו לתוכו מעט פחות משלושת לוגין מים, בתוספת מעט חלב, המשלימים לשיעור שלושת לוגין, לא פסלוהו, כי אין כאן שיעור שלושת לוגין. וכן אם נפלו לתוכו שלושת לוגין מלאים של מים, בתוספת מעט יין, המשנה מראיהם, לא פסלוהו, כי אין כאן מראה מים, [וכן אמר רב יהודה אמר רב]. אבל אם נפלו למקוה שלושת לוגין מלאים של מים, בתוספת מעט חלב, שלא שנה את מראיהם, פסלוהו, כי יש כאן שלושת לוגין מים, במראה מים.

דף ד'

חבית מלאה מים שנפלה לים

רש"י גורס, שטמא שטובל באותו מקום, לא נטהר

יש אזהרה לכל עונש בפני עצמו. אולם התוסי' כתבו, שאין צריך אזהרה אלא לעונש הגוף, אבל עונש ממון יש אף בלא אזהרת לא תעשה].

האם לוקים על לאו שאין בו מעשה

[כלומר שהחטא מתבצע בלא מעשה]

א. מוציא שם רע. לוקה על חטאו, אף על פי שלא עשה מעשה, [אלא אמירה בלבד], שכן מפורש בו בתורה, "וְיִסְרוּ אֹתוֹ".

ב. עדים זוממים. לוקים על חטאם, [כשאין עונשים אותם כאשר זממו], אף על פי שלא עשו מעשה, [אלא אמירה בלבד], כמבואר בדף ב'.

ג. ולעניין שאר איסורים שאין בהם מעשה נחלקו חכמים:

לדעת רבי יהודה – כל איסורים שאין בהם מעשה, לוקים עליהם, כאיסורים שיש בהם מעשה, **ודבר זה יש ללמוד בבניין אב, מהצד השווה של מוציא שם רע ועדים זוממים,** שלוקים אף על פי שלא עשו מעשה, וכשם שהם לוקים אף על פי שלא עשו מעשה כך לוקים על שאר איסורים שאין בהם מעשה. [ואין לומר שרק מוציא שם רע לוקה בלא מעשה, משום שהוא חמור, שכן לוקה ומשלם, משום שעדים זוממים יוכיחו, שלוקים בלא מעשה, אף על פי שאינם לוקים ומשלמים (לדברי חכמים)]. ואין לומר שרק עדים זוממים לוקים בלא מעשה, משום שהם חמורים, שכן אין צריכים התראה, משום שמוציא שם רע יוכיח, שלוקה בלא מעשה, אף על פי שצריך התראה. ואין לומר שרק שניהם לוקים בלא מעשה, כי שניהם קנסות הם, כי לדעת רבי יהודה עונש עדים זוממים אינו קנס].

ולדעת חכמים – אין לוקים אלא על איסור לא תעשה שיש בו מעשה, [שכן יש ללמוד ממה שנסמכה פרשת מכות לאיסור חסימה שיש בו מעשה], **ואין ללמוד בבנין אב, מהצד השווה של עדים זוממים ומוציא שם רע,** שעל כל איסורים לוקים אף בלא מעשה, [ולא רק לדעת האומרים ששניהם עונש קנס הוא, אלא אף לדעת האומרים שעונש עדים זוממים אינו קנס], **כי יש לדחות ולומר, שרק שניהם שיש בהם חומרה יתירה,** [זה אין צריך התראה וזה לוקה ומשלם],

אלו, **אלא בעונש אחד בלבד,** [כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך לעניין עדים זוממים]. ואין ללמוד מפרשת מוציא שם רע, שכשם שמוציא שם רע נענש בשני עונשים אלו על מעשה אחד, שנאמר בו, "וְיִסְרוּ אֹתוֹ" [=מלקות], "וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶּסֶף" [=ממון], כך עדים זוממים יענשו בשני עונשים אלו על מעשה אחד, והכתוב "כְּדִי רְשָׁעֲתוֹ", האמור בהם, ילמד, שאין עונשים שני עונשים אחרים יחד, אבל ממון ומלקות עונשים יחד. זאת אין לומר, משום שעונשו של מוציא שם רע קנס הוא, וכל קנס חידוש הוא שחידשה תורה למקומו, ואינו דין כללי ללמוד ממנו לשאר מקומות, ואם כן, הכתוב "כְּדִי רְשָׁעֲתוֹ", ילמד שאין עונשים על מעשה אחד אפילו מלקות וממון.

ולדעת רבי מאיר – [אדם לוקה ומשלם, שכן] מהכתוב הזה יש ללמוד, רק, שכשיש לחייב אדם על מעשה אחד עונש מלקות ועונש מיתה, אין עונשים אותו בשני עונשים אלו, אלא בעונש אחד בלבד, [החמור מביניהם, כלומר מיתה]. אבל אין ללמוד מהכתוב הזה, שאין עונשים על מעשה אחד מלקות וממון, כי מפורש בתורה בעניין מוציא שם רע, שעונשים אותו ממון ומלקות על מעשה אחד, ולדעת רבי מאיר עונש עדים זוממים, גם הוא קנס כמו עונש מוציא שם רע, ואם כן, כשם שקנסו מוציא שם רע בשני עונשים אלו, כך יש לקנס עדים זוממים בשני עונשים אלו, ואם כן, כשאמרה תורה בעניין עדים זוממים "כְּדִי רְשָׁעֲתוֹ", ודאי לא כוונה לשלול עונש מלקות וממון יחד, ועל כרחך לא באה אלא ללמד, שאין עונשים עונש מלקות ועונש מיתה יחד.

עונש עדות שקר לעדים זוממים

נחלקו חכמים אם עדים זוממים שנענשים [ממון או מלקות] כאשר זממו לוקים גם על שהעידו שקר ועברו באיסור "לא תענה ברעך עד שקר".

לדעת חכמים – אין אדם מתחייב על שתי רשעיות, ולכן אם זממו לחייב אדם ממון או מלקות ארבעים, נענשים כאשר זממו, ומשלמים ממון או לוקים ארבעים, מהכתוב "וְעָשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם" אבל אין לוקים מלקות על שעברו על הכתוב "לא תענה".

ולדעת רבי מאיר – אדם מתחייב על שתי רשעיות, שאחת ממון ואחת מלקות, ולכן אם זממו לחייב אדם ממון, משלמים לו מהכתוב, "וְעָשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם", ולוקים, מהכתוב, "לא תענה". ואם זממו לחייב אדם מלקות, לוקים ארבעים מהכתוב, "וְעָשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם", ועוד ארבעים מהכתוב "לא תענה". [מתוך פירוש רש"י משמע, שלוקים ומשלמים, כי

ואמר בהם מלקות בלא מעשה, מה שאין כן שאר איסורים, שאינם חמורים כל כך.

הכל מודים שהעובר על איסור
"ולא תותירו מִמְנוּ עַד בְּקֶר" אינו לוקה
לדעת רבי עקיבא – אין לוקים על איסור זה, כי הוא לאו שאין בו מעשה.

ולדעת רבי יהודה – אין לוקים על איסור זה, כי הוא לאו הניתק לעשה, שכך נאמר, "ולא תותירו מִמְנוּ עַד בְּקֶר וְהִנְתֵּר מִמְנוּ עַד בְּקֶר וְהִנְתֵּר מִמְנוּ עַד בְּקֶר בְּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ", כלומר העשה האמור אחריו, לשורפו, הוא תקנתו של האיסור וכפרתו, ואין לו עונש אחר.

אזהרה לעדים זוממים
 [לעניין עונשי הגוף שאין עונשים בלא אזהרה]
לדעת חכמים – מהכתוב האמור בעניין עדות, "לא תענה ברעך עד שקר".

ולדעת רבי מאיר – מהכתוב האמור בעניין עדים זוממים, "וְהִנְשָׂאֲרִים וְשָׁמְעוּ וְיָרְאוּ וְלֹא יִסְפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כְּדָבָר הַזֶּה בְּקֶרְבְּךָ".

דף ה'

משלשים בממון ואין משלשים במלקות

עדים שהעידו על אחד שחייב מאתים זוז, ונמצאו זוממים, כולם יחד משלמים לנידון מה שרצו להפסידו, [אם הם שנים, כל אחד מהם משלם מנה. ואם הם שלושה, כל אחד משלם שני שלישי מנה].

ועדים שהעידו על אחד שעבר עבירה שעונשה מלקות ארבעים, ונמצאו זוממים, כל אחד מהם לוקה ארבעים שלימות:

לדעת אביי – הסברא אומרת, שיתחלקו כל הזוממים בעונש, ולא ישלם כל אחד את הכל, ולכן כשהוזמו בממון, משלשים את הממון ביניהם, אלא שלעניין מלקות, אף שמסברא יש לחלק את המלקות ביניהם, הדין הוא שכל אחד לוקה מלקות שלימה, ודבר זה למד מגזרה שווה, שנאמר בעניין מיתות ביי"ד, "אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת", ונאמר בעניין מלקות ביי"ד, "וְהָיָה אִם בָּן הַכּוֹת הַרְשָׁעִי, לְלַמֵּד, שִׁכְשֵׁם שְׂאִין בִּי"ד עוֹנְשִׁים חֲצִי עוֹנֵשׁ מִיָּתֵהּ, כִּךְ אִין בִּי"ד עוֹנְשִׁים חֲצִי עוֹנֵשׁ מִלְּקוֹת,

[רש"י בדף ג' ביאר] מה הכוונה משלשים בממון י"מ שהכוונה לצד שלישי, כלומר ביי"ד שהוא צד שלישי בין הזוממים לנידון, הוא גובה מזוממים איש כפי חלקו, באופן שיעלה חלקם יחד, כפי המגיע לנידון.

וי"מ שהכוונה לחלוקה לשלוש, והכוונה בזה, שאם היו שלושה זוממים, ישלם כל אחד שלישי, והוא הדין שאם היו ארבעה, מרבעים בממון.

אין העדים נעשים זוממים עד שיזימו את עצמם

כלומר, אין עדים נעשים זוממים אלא כשיזימו אותם בעדות עליהם עצמם, ולא בעדות על דברים שאמרו. ולכן:

עדים שהעידו באחד שהרג את הנפש, ובאו עדים אחרים, ואמרו, נהרג זה שאתם מעידים עליו, או הורג זה שאתם מעידים עליו, היה עמנו אותו היום במקום פלוני, אין הראשונים זוממים, [אלא מוכחשים בלבד, ולכן אינם נעשים כאשר זממו].

אבל אמרו האחרונים, אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני, הרי אלו זוממים, ונהרגים על פיהם.

לדעת רב אדא – דין זה נלמד מהכתוב, "וְהָיָה עַד שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עֲנָה", המלמד, שהפרשה מדברת באופן שבעדים עצמם נמצא השקר.

ולדעת דבי רבי ישמעאל – דין זה נלמד מהכתוב, "לְעֵנֹת בּוֹ סָרְהָ", המלמד, שהפרשה מדברת בעדים

שנתברר שהם עצמם הוסרו משם.

אלא משעה שיפסקו בי"ד על חיובו [על פי עדים], אבל קודם לכן, אפילו יבוא לבי"ד, ויודה שעשה את המעשה, לא יתחייב, לא מיתה ולא מלקות. [ומתוך פירוש רש"י משמע, שאם הודה מעצמו, אף אם יבואו אחר כך עדים, לא יחייבוהו בי"ד, לא מיתה ולא מלקות. אולם התוס' חולקים על כך לעניין מיתה, ומפרשים שאם אחר כך יעידו בו שחטא, יומת בבי"ד]. ולכן,

- אם באו עדים [ביום רביעי], והעידו על אחד בשקר, שעשה מעשה מסוים ועל פיהם נתחייב מיתה או קנס, ובאו עדים אחרים, והזימו את הראשונים, ואמרו, ביום שני עמנו הייתם במקום אחר, ולא ראיתם את המעשה כעדותכם, אבל מה שאמרתם אמת, כי עשה כן ביום ראשון, או ביום שלישי. מאחר שכשהעידו הראשונים עדיין לא היה הנידון חייב מיתה או קנס, ובאו לחייבו שלא כדיון, הרי הם נענשים כאשר זממו.

- אולם, אם באו עדים [ביום רביעי], והעידו על אחד בשקר, שנגמר דינו בבי"ד על מעשה מסוים להתחייב מיתה או קנס, ובאו עדים אחרים והזימו את הראשונים, ואמרו, ביום שני עמנו הייתם במקום אחר, ולא ראיתם את שנגמר דינו בבי"ד כעדותכם, אבל מה שאמרתם אמת, כי נגמר דינו למיתה או קנס ביום ראשון, או ביום שלישי. מאחר שכשהעידו הראשונים כבר היה הנידון חייב מיתה או קנס ולא באו לחייבו שלא כדיון אינם נענשים כאשר זממו.

החילוק הנ"ל בין דיני ממונות לדיני קנסות ודיני נפשות, שבדיני ממונות הנידון מחויב ועומד קודם פסק דין, ובדיני נפשות וקנסות אינו מחויב אלא אחר פסק דין, מבואר בפירוש רש"י, וכן משמע במקצת דברי התוס'.

אולם מתוך עיקר דברי התוס' משמע, שגם בדיני ממונות אין הנידון מחויב ועומד אלא אחר פסק דין, אלא שבדיני ממונות, קרוב לודאי שיבואו עדים ויתחייב, ולכן נחשב כבר עתה כמו שכבר נתחייב, אבל בדיני נפשות וקנסות, ספק גדול אם יתחייב, כי בדיני קנסות אם יודה לא יתחייב, ובדיני נפשות לא ודאי שיתחייב, כי צריך דרישה וחקירה, ולכן אינו נחשב כחייב עד שיגמר הדין.

המזימים כמה כתות עדים

כשבאו כמה כתות עדים להעיד על אחד שהרג את הנפש וכל פעם כשנגמר הדין על פי כל כת וכת באו

אין מצילים את העדים בטענת דבר שאינו מצוי אמרו שנים, במזרח בירה [=טרקלין] הרג זה את הנפש. ובאו שנים ואמרו, עמנו הייתם באותה שעה במערב הבירה. אם העומד במערב יכול לראות מה יש במזרח, אינם זוממים. ואם אינו יכול לראות, הרי אלו זוממים, ואין אומרים שענייהם צופות למרחוק יותר משאר בני אדם, וראו מהמערב את שארע במזרח.

וכן, אמרו שנים, בבקר הרג זה את הנפש בירושלים. ובאו שנים, ואמרו, עמנו הייתם בערב של אותו יום בלוד. אם יכול אדם להלך [אפילו על סוס] מירושלים ללוד מבוקר עד ערב, אינם זוממים. ואם אינו יכול להגיע, הרי אלו זוממים, ואין אומרים שנזדמן להם גמלא פרחא [=מין גמלים קלים במרוצתם כעוף פורח], והגיעו על ידו^א.

אין עדים זוממים מתחייבים אלא

כשזממו לחייב את הנידון שלא כדיון

בדיני ממונות, כגון הלואה או גזלה, הלווה והגוזל מחויב ועומד, משעת ההלוואה והגזלה, ואם יבוא לבי"ד, ויודה על כך, יחייבוהו לשלם, אף על פי שאין עדות בדבר, ולא פסק בי"ד. ולכן,

- אם באו עדים [ביום רביעי], והעידו על אחד בשקר, שלווה או גזל ביום שני, ובאו עדים אחרים, והזימו את הראשונים, ואמרו, ביום שני עמנו הייתם במקום אחר, ולא ראיתם את ההלוואה או הגזלה כעדותכם, אבל מה שאמרתם אמת, כי לווה או גזל ביום ראשון, או ביום שלישי. מאחר שלא באו הזוממים להפסיד את הנידון שלא כדיון, אלא לחייבו כפי חיובו האמיתי, אינם משלמים לו כלום.

אבל בדיני נפשות או בדיני קנסות, אין הנידון

מתחייב מיתה או קנס משעה שעשה את המעשה,

^א כתוב בתוס' ביבמות דף קט"ז: וה"ר מנחם פירש ... אם איתא דאזלו בגמלא פרחא היה להם לטעון כן, ומדלא אמרו הכי, שמע מינה דשקר מעידים, [משמע שאם יאמרו כן מעצמם, אינם זוממים. ואולם מפירוש רבינו תם המובא שם מתחילה, משמע, שאפילו אם טוענים כן מעצמם, אינם נאמנים, כי ודאי לא היו מהלכים ממקום עדותם, באופן שיכול להגיע להם מזה קלקול, ואם היו רואים את העדות בבוקר בירושלים, לא היו הולכים משם מהר].

אותם שנים והזימו את העדים :

לדעת חכמים – בכל פעם שהם מזימים, יש לקיים בעדים דין הזמה, ולהורגם כאשר זממו.

ולדעת רבי יהודה – מאחר שהם עצמם באים להזים בכל פעם, ניכר שנטלו עצה ביניהם, להזים את כל הבא להעיד על הנידון, ועדי שקר הם, [רש"י גורס, שרבי יהודה קורא לכת מזימים זו "אסטטי", כלומר מוסרת מכאן, שכן תרגום "סְכָה" הוא "סקָיָא". ורב אלפס גורס, שרבי יהודה אמר בלשון שאלה, וכי כת זו "אסטטיס" היא, מלשון סטיס [=מין צבע אדום], כלומר, וכי עדות זו יורה של איסטיס היא, שצובעת את כל הנוגע בה].

מי שהביא כמה כתות עדים והוכחשו

[בבדיקות] ורוצה להביא כת נוספת

לדעת ריש לריש, אין מקבלים עדים נוספים שיביא, כי הוחזק להביא עדי שקר. [ואמר ריש לקיש, שדין זה, הוא אף לדברי חכמים, המכשירים כת אחת המזימה כמה כתות, שלא הכשירו אותה חכמים, אלא משום שאין אדם מחזר אחריהם לשוכרם, ולהרגילם תמיד לבוא לבי"ד, ולהזים את כל הבאים^א, ולכן אין לחוש שבאו מעצמם לשקר, אבל זה שהוחזק לחפש עדי שקר, אין לקבל את עדיו].

ולדעת רבי יוחנן, מקבלים עדים נוספים שיביא, כי במה שהוחזק להביא עדי שקר, לא הוחזקו אלו לשקרנים, ושמא עתה מביא עדי אמת. [ואמר רבי יוחנן, שדין זה הוא אף לדברי רבי יהודה, הפוסל כת אחת המזימה כמה כתות עדים, שלא פסלה, אלא משום שלא מסתבר שהיו הם, עם כל הבאים להעיד, אבל זה שהביא עדים, אחר שהוכחשו עדים ראשונים שהביא, יתכן שהראשונים לא ראו, והאחרונים ראו, ואין לפסול את האחרונים משום שהוכחשו הראשונים].

^א יתכן שכוונת רש"י, שאם היה הנידון רוצה שיצילו אותו שקרנים, לא היה מביא בכל פעם אותם עדים, אלא מחפש בכל פעם עדים אחרים, כי בכך היה נראה הדבר כיותר אמת, שאין רגילות להביא בכל פעם אותם עדים, ומתוך כך שהביא אותם בכל פעם ניכר שאינם משקרים.

פְּאֶשֶׁר זָמַם וְלֹא כִּאֲשֶׁר עָשָׂה

בעניין עונשם של עדים זוממים נאמר, "וְעִשְׂיִתֶּם לוֹ פְּאֶשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֶחָיו ... וְלֹא תַחֲוֹס עֵינֶיךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן וְשׁוֹן בְּשׁוֹן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרֶגֶל".

ממה שנאמר, "וְעִשְׂיִתֶּם לוֹ פְּאֶשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאֶחָיו", משמע שעונשים אותם על מה שזממו להרוג את הנידון, ולא יצא זממם לפועל, אלא הנידון, עודנו חי. ומהכתוב "נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ", משמע, שעונשים אותם בנפשם, כנגד מה שהפסידו את נפשו של הנידון, ומכאן משמע שעונשים כשעלה זממם בידם.

ומתוך שני הכתובים הללו למדו חכמים, שאין עדים זוממים נהרגים, אלא כשהזממו אחרי שנגמר הדין על פיהם, ועדיין לא נהרג הנידון. שבזה מתקיימים שני הכתובים, שכשנגמר הדין על פיהם, עלה זממם בידם לחייב את נפשו של הנידון, ועדיין הנידון קיים, ולא יצא זממם לפועל.

ואף על פי שיש ללמוד מדין קל וחומר, שיהרגו הזוממים גם כשהרג הנידון על פיהם, שכן אם על זממם בלבד הם נהרגים, כשיצא זממם לפועל, כל שכן שיש להורגם. ומכל מקום אין נהרגים, כי אין עונשים מן הדין, [כלומר אין ללמוד מדין קל וחומר עונשי תורה שלא פורשו בה], כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך.

- **וכשם שעדים שזממו להרוג את הנידון, אינם נהרגים אלא כשהזממו אחר שנגמר דינו, וקודם שנהרג.**

- **כך עדים שזממו לחייב את הנידון מלקות, אינם לוקים כאשר זממו, אלא כשהזממו אחר שנגמר דינו, וקודם שלקה^ב.** [דין זה למד בגזרה שווה רשע רשע].

- **וכן עדים שזממו לחייב את הנידון גלות, שאינם גולים כאשר זממו, אלא לוקים, אין נענשים בזה, אלא כשהזממו אחר שנגמר הדין, וקודם שגלה הנידון.** [דין זה למד בגזרה שווה רוצח רוצח].

- **ולעניין עדים שזממו לחייב ממון, מבואר כאן בתוס', שאינם נענשים, אלא אם כן נגמר הדין על פיהם, שנאמר בפרשה, "עַיִן בְּעַיִן וְשׁוֹן בְּשׁוֹן", והכוונה לגמר דין, כמו שלמדו לעניין דיני נפשות, מהכתוב "נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ" כנ"ל. ובתוס' העירוני, שאין ראייה מהסוגיה, אלא שאין נענשים קודם גמר דין, אבל אחר גמר דין, יתכן שענשים אפילו לקה, וכן בסמוך לעניין גלות. ויל"ע בזה.**

הרי שלולא הכתוב הזה, הבא על אחותו מאב ואם, לא היה נענש, אף על פי שיש ללמוד זאת מדין קל וחומר, ומכאן למדנו, שאין עונשים מן הדין, [כלומר אין ללמוד מדין קל וחומר, עונשי תורה שלא פורשו בה].

אין מזהירים מן הדין

בעניין איסור הבא על אחותו, נאמר בתורה, "עֲרֹנְתָּ אֶחְוֹתַיְךָ בַּת אָבִיךָ אוֹ בַּת אִמְּךָ מוֹלְדֹת בֵּית אוֹ מוֹלְדֹת חוּץ לֹא תִגְלֶה עֲרֹנְתָן".

ומכאן למדנו שנאסר אדם באחותו מהאב בלבד, ובאחותו מהאם בלבד.

ולכאורה הדברים קל וחומר, אם על נאסר באחותו מצד אחד, באחותו בת אביו ובת אמו לא כל שכן, ואף על פי כן טרחה התורה לכתוב זאת בפירושו, "עֲרֹנְתָּ בַת אִשְׁתְּ אָבִיךָ מוֹלְדֹת אָבִיךָ אֶחְוֹתַיְךָ הוּא לֹא תִגְלֶה עֲרֹנְתָה".

הרי שלולא הכתוב הזה, לא היה אסור באחותו מאב ואם, אף על פי שיש ללמוד זאת מדין קל וחומר, ומכאן למדנו, שאין מזהירים מן הדין, [כלומר אין ללמוד מדין קל וחומר, איסורי תורה שלא פורשו בה].

שני עדים ושלושה עדים שווים הם

בשני מקומות, כשהזכירה תורה את העדים, הזכירה גם מניין של שנים, וגם מניין של שלושה:

א. בעניין המתת עבודי עבודה זרה, נאמר, "עַל פִּי שְׁנַיִם עֲדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֲדִים יוֹמֵת הַמֵּת לֹא יוֹמֵת עַל פִּי עֵד אֶחָד".

ב. בסמיכות לפרשת עדים זוממים נאמר, "לֹא יִקּוּם עַד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עֵוֹן וּלְכָל חַטָּאת בְּכָל חַטָּאת אֲשֶׁר יִחַטֵּא עַל פִּי שְׁנֵי עֲדִים אוֹ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֲדִים יִקּוּם דְּבָר".

ובסוגיה זו נלמדו כמה דינים מכך שהקשה תורה עדות של שני עדים לעדות של שלושה עדים כפי שנתבאר בעזה"י להלן.

שנים מזימים רבים מהם

לדעת תנא קמא של המשנה, מתוך שהשוותה תורה עדות של שנים לעדות של שלושה, למדנו, שכשם שכת אחת של עדים, מזימה עדות של שני עדים, כך היא מזימה עדות של שלושה עדים. ומתוך שנאמר

במסכת בבא קמא מבואר, שהם נענשים אפילו אם כבר שילם הנידון על פיהם, ולא רק קודם ששילם על פיהם, כי ממון ניתן להחזירו, ואף אחרי ששילם, כשיחזירו לו, הרי זה כאילו לא שילם. א"נ משום שבממון עונשים מן הדין, ואם כן קל וחומר הוא, אם כשלא שילם על פיהם הם נענשים, כל שכן שנענשים כששילם על פיהם.

יהודה בן טבאי הרג עד זומם

שני עדים חייבו אדם אחד מיתה, ולאחר שנגמר דינו קודם שנהרג, הוזם אחד העדים, והרגו רבי יהודה בן טבאי, כאשר זמם לעשות לנידון. ואמר, אראה בנחמה, אם לא הרגתי עד זומם, [י"מ שהכוונה לנחמות טובות, ונשבע שלא יראה נחמות, אם לא עשה כדן שהרג עד זומם זה. וי"מ שהכוונה לנחמות על מיתת בניו, ונשבע שימותו בניו וינחמוהו עליהם, אם לא עשה כדן, שהרג עד זומם זה], להוציא מלבם של צדוקים, שהיו אומרים, אין העדים זוממים נהרגים עד שיהרג הנידון.

אמר לו שמעון בן שטח, אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים, אין העדים זוממים נהרגים עד שיזומו שניהם.

מיד קבל עליו רבי יהודה בן טבאי, שאינו מורה הוראה אלא לפני שמעון בן שטח, [שאם יטעה יורהו].

וכל ימיו של רבי יהודה בן טבאי, היה משתטח על קברו של אותו העד, והיה קולו נשמע, וכסבורים העם לומר, קולו של הרוג, אמר, קולי שלי הוא, תדעו, למחר כשאמות, לא ישמע עוד הקול.

אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי, אין ראייה מהפסקת הקול, שקולו של רבי יהודה בן טבאי הוא, כי יתכן שזה קול המת, ועתה שקט, כי תבעו לדין, או שפייסו רבי יהודה בן טבאי.

אין עונשים מן הדין

בעניין עונש הבא על אחותו, נאמר בתורה, "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אֶחְוֹתוֹ בַּת אָבִיו אוֹ בַת אִמּוֹ וְרָאָה אֶת עֲרֹנְתָהּ וְהָיָה תִרְאָה אֶת עֲרֹנְתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינַי בְּנֵי עַמִּים".

ומכאן למדנו שהבא על אחותו מהאב בלבד, או על אחותו מהאם בלבד יענש.

ולכאורה הדברים קל וחומר, אם על אחותו מצד אחד הוא ענוש, על אחותו בת אביו ובת אמו לא כל שכן, ואף על פי כן טרחה התורה לכתוב זאת בפירושו, "עֲרֹנְתָּ אֶחְוֹתוֹ גְּלֶה עֵוֹנוֹ וְשָׂא".

השלישי היה הנידון מורשע, כי כשהעיד השלישי עם השנים, נעשו כולם עדות אחת, ועל פי כולם הורשע הנידון.

ואם כן ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה ישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה, שמידה טובה מרובה ממידת פורענות פי חמש מאות

דף ו'

מתי נחשבים עדים מרובים לכת אחד

מבואר בגמרא, שעדים רבים שהעידו על דבר אחד, אינם נחשבים ככת אחת, אלא **כשהתחיל כל אחד את עדותו, תוך כדי דיבור לסיים עדות קודמו**, אבל אם לא העידו יחד, אף על פי שהעידו דבר אחד, אינם נחשבים ככת אחת.

רש"י מפרש, שלכל דבר אין עדים רבים מצטרפים להיחשב ככת אחת, עד שיעידו יחד כנ"ל, ומשמע מדבריו שכן הדין, בין לעניין שאין מוזמים עד שיוזמו כולם, ובין לעניין שאם נמצא אחד קרוב או פסול עדות כולם בטילה, שלכל הדינים, אם לא העידו יחד, אינם נחשבים ככת אחת, וניתן להזים מקצתם, ולעונשם, [כשאותם מקצת העידו יחד, והשאר לא], ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול, לא נפסלו האחרים שלא העידו יחד עמו.

ותוס' מפרשים, שלא נאמר דין צירוף עדים על ידי סמיכות העדות, אלא לעניין עדים זוממים, אבל לעניין נמצא אחד מהם קרוב או פסול, אפילו לא העידו יחד, נפסלו כולם, כי כשהם אומרים אמת, אם כן התחילה עדותם בשעת הראיה, וראיתם היתה יחד, ונעשו כת אחת, אבל זוממים, שלא ראו כלום, לא נעשו עדים, אלא בשעת העדות בבי"ד, ולכן אם לא העידו יחד, אינם נעשים ככת אחת.

נמצא אחד העדים קרוב או פסול

שני עדים שהעידו על דבר מסוים, ונמצא אחד מהם קרוב או פסול, בטלה עדותם, כי שוב אין כאן שני עדים.

ומתוך שהושוו שלושה עדים לשנים, למדנו, שכשם ששנים שנמצא אחד מהם קרוב או פסול בטלה עדותם, כך שלושה שנמצא אחד מהם קרוב או פסול

בעניין גם את המילה "עדים", יש ללמוד שכת אחת מזימה אפילו עדות של מאה עדים. [התוס' כתבו, שמהריבוי "עדים", יש ללמוד שזימה עדות של עד אחד נוסף, כלומר עדות של ארבעה עדים. ומסברא יש ללמוד, שזימה אף עדות של מאה עדים, כי אם כת אחת מזימה ארבעה עדים, שהם שתי כתות עדים, כמו כן יזימו מאה].

ולדעת רבי עקיבא, מסברא, [ובלא היקש], יש ללמוד, ששנים מזימים אפילו עדות של מאה, שכן שנים כשרים לכל עדויות שבתורה, ועדות הזמה בכלל כל שאר עדויות היא.

אין עדים זוממים נענשים אלא כשהוזמו כל העדים

כשהעידו שני עדים על אחד, והוזמו, נענשים כאשר זממו. אבל אם הוזם רק אחד מהם, אינם נענשים, שנאמר בפרשה, "וְהָיָה עַד שֶׁקָרָה הָעֵד שֶׁקָרָה עֲנָה בְּאֶחָיו", וכל מקום שנאמר "עד", בלא לפרט מספר, הכוונה לשני העדים, [כמבואר במסכת סוטה], ואם כן, אין הפרשה מדברת, אלא כשהוזמו שני העדים, אבל כשהוזם אחד מהם, לא נאמר בפרשה, שיש לעונשו כאשר זמם.

לדעת רבי שמעון – מתוך שהשוותה תורה, עדות של שלושה לעדות של שנים, למדנו, שכשם ששנים שהעידו אינם נענשים כזוממים עד שיוזמו שניהם, כך שלושה שהעידו, אינם נענשים כזוממים עד שיוזמו שלושתם, ומתוך שנאמר "עדים", למדנו, שכן הדין גם בעדות של מאה עדים, שאינם נענשים כזוממים עד שיוזמו כולם.

ולדעת רבי עקיבא – מסברא, [ובלא היקש], יש ללמוד, שאפילו שלושה עדים, או אפילו מאה עדים, אינם נענשים כזוממים, עד שיוזמו כולם, כי כולם עדות אחת היא, ולא נאמרה הפרשה אלא כשנמצאת כל העדות שקר.

כל העדים שהוזמו נענשים אף שעל

פי מקצתם גם היה הנידון מורשע

רבי עקיבא אומר, הטעם שהשוותה תורה עדות של שלושה לעדות של שנים, ללמד, שכשם שבעדות של שנים, כשהוזמו, כל העדים נענשים, כי על ידיהם הורשע הנידון. כך בעדות של שלושה [או יותר], כשהוזמו, כל העדים נענשים, אף על פי שגם בלא

בטלה עדותם.

ונחלקו רבי יוסי ורבי בעניין זה בשני דברים :

א. במה נאמר הדין הזה, שקרוב או פסול מבטל את כל העדות.

לדעת רבי יוסי – לא נאמר דין זה אלא בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר העדים.

רש"י מפרש, שטעם החילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות הוא, שבדיני נפשות נאמר, "וְהִצִּילוּ הָעֵדָה", ללמד, שיש לחפש לזכות את הנידון, אבל בדיני ממונות, אין הדין כן, ומאחר שיש שני עדים כשרים, ידונו על פיהם.

ור"י מפרש, שטעם החילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות הוא, שבדיני נפשות, כשהעידו שנים, ונפסל אחד, באמת בטלה העדות לגמרי, כי האחד שנתר, אינו כלום, וממילא כשנשווה לכך עדות של שלושה, כשיפסל אחד, תבטל העדות לגמרי, אבל בדיני ממונות, כשהעידו שנים, ונפסל אחד, לא בטל חבירו לגמרי, כי עדיין הוא מחייב שבועה, ואם כן, גם כשתשווה לכך עדות של שלושה, כשיפסל האחד, אין לבטל את עדות חבריו, ומאחר שנתר שנים, יש כאן עדות גמורה.

ולדעת רבי – אין חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות, ובשניהם אף בעדות של שלושה, כשנמצא אחד קרוב או פסול, בטלה כל העדות. [ויל"ע לשיטתו, כשיעידו שנים בדיני ממונות, ויפסל האחד, האם עדות חבירו קיימת לעניין שבועה, או שבטלה העדות לגמרי].

ב. מה מצרף את העדים להחשיב את הפסול כחלק מאותה כת עדים.

לדעת רבי יוסי [ששמואל פוסק כמותו] – מסקנת הגמרא, שכל הבאים לבי"ד להעיד, נחשבים ככת אחת, ואם נמצא אחד מהם פסול, בטלה כל העדות, [לרש"י רק כשהעידו זה בתוך כדי דיבור של זה. ולתוס' אף כשהעידו כל אחד לבדו], אבל מי שראה את המעשה, ולא בא להעיד, אינו מצטרף עימם, ואינו מבטל עדותם, אף אם הוא קרוב או פסול.

[ותחילה היתה הגמרא סבורה, שלדעת רבי יוסי, כל הרואים את העדות מצטרפים, ואם ראה אותה עימם קרוב או פסול, בטלה עדותם, ולפיכך אין עדות על רציחה בטילה מחמת ראיית הנרצח שהוא עד פסול, רק כשנרצח מאחוריו, (י"מ שהוא פסול כי הוא קרוב לעצמו. וי"מ כי הוא בעל דין. וי"מ כי הוא שונא. וי"מ שהוא פסול רק כשהוא קרוב לרוצח).

ואין עדות על רביעה בטילה, מחמת ראיית הנרבע, שהוא עד פסול, רק כשנרבע מאחוריו, (י"מ שהוא פסול כי הוא קרוב לעצמו. וי"מ כי הוא שונא. וי"מ כי הוא רשע. וי"מ שהוא פסול רק כשהוא קרוב לרובע). **אולם היה לנו לפסול כל עדות רציחה ורביעה, מחמת ראיית הרוצח והרובע, שהם קרובים לעצמם.**

ולדעת רבי [שרב נחמן פוסק כמותו] – **כל המתכוונים לראות את המעשה כדי להיות עדים בדבר, מצטרפים להיות כת אחת,** ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול, בטלה כל העדות [לרש"י רק כשהעידו זה בתוך כדי דיבור של זה. ולתוס' אף כשהעידו כל אחד לבדו]. בדיני נפשות ניתן לדעת מי נתכוון להעיד, שכל אלו שהתרו בנידון, נתכוונו להעיד, ושאר הרואים, לא נתכוונו להעיד. ובדיני ממונות, שואלים את העדים, האם נתכוונו להעיד או לראות בלבד. [ותוס' פירשו, ששואלים את הכשרים, האם נתכוונו להעיד עם הפסולים, או שנתכוונו להעיד בפני עצמם. ואם כן, לפירושם, לא כל הרואים שמתכוונים להעיד מצטרפים, אלא רק כל הרואים המתכוונים להעיד יחד מצטרפים].

צירוף ראייה הוא תנאי**נוסף לצירוף העדים לכת אחת**

אין עדים מצטרפים להיות כת אחת, אלא אם כן רואים אלו את אלו, ולא צריך שיראה כל אחד את כל שאר העדים, אלא כל אחד מצטרף למי שהוא רואה, והוא מצרפו למי שהוא רואה, ובאופן הזה תהיה כת גדולה של עדים, אף שכל אחד ראה רק מקצת משאר העדים.

ואם היו רואים שנים יחד מכאן, ושנים יחד מכאן, ואין שני אלו רואים את שני אלו, אבל רואים את המתרה בנידון [שאינו מתכוון להעיד] – י"מ שאינם נעשים כת אחת. וי"מ שנעשים כת אחת כי ראייתם את המתרה מצרפת אותם יחד.

עדות מיוחדת [=אחד רואה מחלון זה

ואחד רואה מחלון זה ואינם רואים זה את זה]

א. בדיני נפשות – פסולה.

נאמר בתורה, "לא יומת על פי עד אֶחָד", ואין צורך ללמד שאין ממיתים על פי עד אחד לבדו, כי כבר נאמר, "על פי שְׁנַיִם עֵדִים או שְׁלֹשָׁה עֵדִים יומת הַמֵּת", ומזה יש לדעת שאין ממיתים על פי עד אחד,

שיוכל לדבר בו], מותר לדיינים להעמיד תורגמן, כדי לשאול את העדים.

דף ז'

עדי הלוואה, הרחוקים מהלווה והמלווה, אבל קרובים לערב, פסולים, כי אם לא יהיה ללווה לשלם, המלווה תובע את הערב.

מי שנגמר דינו וברח

מי שנגמר דינו וברח, ובא לפני אותו ביי"ד, או שבא לפני ביי"ד אחר, והעידו בו לפניו, שנגמר דינו בביי"ד הראשון, אין סותרים את דינו, לחזור ולישא וליתן בדבר, אולי ימצא לו זכות, אלא נידון כפי שנגמר דינו מתחילה.

אולם אם תחילה נגמר דינו לחובה בביי"ד שבחוץ לארץ, וברח לביי"ד שבארץ ישראל, סותרים את דינו, וחוזרים לישא וליתן בדבר, אולי תועיל זכותה של ארץ ישראל למצוא לו פתח של זכות.

סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ

נאמר בתורה "וְהָיוּ אֵלֶּה לְכֶם לְחֻקֹּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל מוֹשְׁבֵי־תֵיכֶם" ללמד שסנהדרין נוהגת בכל מושבות ישראל בין בארץ ובין בחוצה לארץ.

ומה שנאמר, "שִׁפְטִים וְשִׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ", לא בא לומר שרק בשערי ארץ ישראל יש לתת בתי דין, אלא ללמד, שבארץ יש חיוב להושיב בתי דין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, אבל בחוץ לארץ, די להושיב בתי דין בכל פלך ופלך, ואין צריך להושיב בכל עיר ועיר.

סנהדרין חובלנית

לדעת תנא קמא של משנתנו, סנהדרין ההורגת אדם אחד בשבע שנים נקראת חובלנית.

ולדעת רבי אליעזר בן עזריה, יתכן שסנהדרין ההורגת אדם אחד בשבעים שנה, נקראת חובלנית. ויתכן שסנהדרין ההורגת אדם אחד בשבעים שנה אינה חובלנית, אלא כן הרגילות, אבל ההורגת יותר מאדם אחד בשבעים שנה נקראת חובלנית.

ולכן אמרו חכמים, שהכתוב, "לא יומת על פי עד אֶחָד", בא ללמד, שאפילו יש כמה עדים על הדבר, אם כל אחד היה לבדו, ולא ראה את חבריו, אין ממיתים על פיהם.

ואולם, אם היו רואים את המתרה, או המתרה רואה אותם, [אף על פי שאינו ראוי להעיד], הוא מצרף אותם להיות כת אחת של כמה עדים, [וכגון שיש עדים על כך שהמתרה ראה אותם, אבל הם אינם נאמנים על כך, כי אם כן, נמצא שהנידון נהרג על סמך עדות של עד אחד, שמעיד שראה את המתרה].

ב. בדיני ממונות – כשרה.

שכן רק לעניין מיתה נאמר "לא יומת על פי עד אֶחָד" אבל לעניין ממון לא נאמר כן. [ואף על פי שנאמר "מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם" להשוות דיני ממונות ודיני נפשות, על כרחך הכתוב, "לא יומת על פי עד אֶחָד", המלמד שעד אחד אינו מועיל, לא נאמר בדיני ממונות, שכן עד אחד מועיל בהם, לכל הפחות לעניין שבועה].

מי מתרה בחוטא

כבר נתבאר בכמה מקומות, שאין הורגים את החוטא, אלא כשהעידו בו, שחטא אחרי שהתרו בו:

לדעת תנא קמא של משנתנו – אין זה משנה מי התרה בחוטא, וכל שהתרו בו, אפילו הנרצח עצמו, ואפילו שד, הרי זה מותר ונהרג. [ולדעת רבי יוסי ברבי יהודה, תלמיד חכם, היודע שהדבר אסור, אינו צריך התראה כלל, שלא נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג ומזיד].

ולדעת רבי יוסי – לעולם אין החוטא נהרג, עד שיהיו פי כל עדיו מתרים בו, שנאמר, "על פי שְׁנַיִם עֲדִים", כלומר על פי התראתם של העדים.

העמדת תורגמן להבין דברי העדים

הסנהדרין צריכים להבין את דברי העדים, ולא לשמוע את דבריהם מפי התורגמן, שנאמר "על פי שְׁנַיִם עֲדִים", כלומר על פיהם ממש, ולא שיהיה מליץ ביניהם ובין הסנהדרין.

ומכל מקום, אם הדיינים מבינים את דברי העדים, אלא שאינם יודעים לשאול אותם בלשונם, [שכן פעמים אדם מבין לשון מסוים, אבל אינו יודעו היטב,

רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אילו

היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם

- כשהיו מעידים לפנייהם על אחד שהרג את הנפש :

היו שואלים את העדים, **האם הנהרג היה שלם או טריפה** – ואם לא ידעו, הרי זה פטור, שמא טריפה הרג, וההורג את הטרפה פטור.

ואם העדים אומרים בדקנו לאחר מותו בכל סימני טריפות, **והיה שלם, היו שואלים אותם – אולי במקום שחתכו ההורג בסייף, היה נקב,** [שהוא אחד מהדברים המטריפים]. [רבינו תם מפרש, שאף שאין לחוש לכך, כי רוב בני אדם אין בהם נקב, אם שואלים אותם, ואומרים, אין אנו יודעים, בטלה עדותם. אולם התוסי' דחו דבריו, כי אין בהם טעם, הלא אם לא ישאלו אותם כלל, אין לחוש שהיה נקב במקום סייף, ומשום שאמרו אין אנו יודעים בטלה עדותם, ואין כוונת הגמרא שבכך תבטל העדות, אלא שירבו לשאול אותם שאלות, עד שימצאו מכחישים זה את זה באיזה פרט, ובכך, ברוב פעמים לא היה אדם נהרג בבי"ד].

- כשהיו מעידים לפנייהם על אחד שבא על הערוה :

היו שואלים את העדים – **האם ראיתם כמכחול בשפופרת,** [ואין עדים מסתכלים בכך]. >וחכמים המחייבים מיתה על הערוה, אינם שואלים כן, כי לדעתם די שיראו העדים את החוטאים כמנאפים, כלומר ששוכבים בקירוב בשר, ונוהגים דרך תשמיש.

וי"מ שאם היו מעידים בפניהם על אחד שחילל שבת או עבד עבודה זרה, לא היו יכולים להצילו בשאלות כאלו, ומכל מקום לא היה אדם נהרג בימיהם בסנהדרין, כי עבירות אלו אינם שכיחות.

וי"מ שאף בעבירות אלו, היו שואלים את העדים, האם ראו שהחוטא אינו טריפה, שאם הוא טריפה, כשיוזמו, לא יתחייבו מיתה, על שזממו להרוג טריפה, ואם כן עדותם היא עדות שאי אפשר להזימה, ופסולה.

ורבן שמעון בן גמליאל אומר, אף הם, אם היו עושים כן, היו מרבים שופכי דמים בישראל, כי לא היו יראים מבי"ד, והיו רוצחים, וחוטאים.

סליק פרק כיצד העדים

פרק שני אלו הן הגולין

פרשיות המדברות בעניין גלות ההורג בשוגג

[שמות כ"א י"ג] **וְאֵשֶׁר לֹא צָדָה וְהֶאֱלֹהִים אָנָּה לְיָדוֹ וְשָׁמַתִּי לְךָ מִקוֹם אֲשֶׁר יִנוּס שְׂמָה.**

[במדבר ל"ה] וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן. וְהִקְרִיתֶם לְכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלַט תְּהִינָה לְכֶם וְנָס שָׂמָה רֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה. וְהָיוּ לְכֶם הָעָרִים לְמִקְלַט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד עֲמֹדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט. וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ עָרֵי מִקְלַט תְּהִינָה לְכֶם. אֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלַט תְּהִינָה. לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְרֵי וְלִתְּוָשָׁב בְּתוֹכָם תְּהִינָה שֵׁשׁ הָעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלַט לְנוֹס שָׂמָה כָּל מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה. וְאִם בְּכָלִי בְרָזַל הִכְהוּ וְיָמוּת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ. וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ הִכְהוּ וְיָמוּת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ. אוֹ בְּכָלִי עֵץ יָד אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ הִכְהוּ וְיָמוּת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ. גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ בּוֹ הוּא יָמִית. וְאִם בְּשִׁנְאָה יִהְיֶה אוֹ הַשְּׂלִיחַ עָלָיו בְּצִדָּה וְיָמוּת. אוֹ בְּאִיבָה הִכְהוּ בְּיָדוֹ וְיָמוּת מוֹת יוֹמָת הַמִּכָּה רֹצֵחַ הוּא גֹאֵל הַדָּם יָמִית אֶת הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ בּוֹ. וְאִם בְּפִתְעָה בְּלֹא אִיבָה הִדְפוּ אוֹ הַשְּׂלִיחַ עָלָיו כָּל פְּלִי בְּלֹא צִדָּה. אוֹ בְּכָל אֶבֶן אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוּת וַיִּפֹּל עָלָיו וְיָמוּת וְהוּא לֹא אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מִבְּקֶשׁ רֵעֵתוֹ. וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמִּכָּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה. וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהִשְׁבִּיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׂמָה וְיָשֵׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר מִשַּׁח אֹתוֹ בְּשִׂמְחָתוֹ. וְאִם יָצָא יָצָא הָרֹצֵחַ אֶת גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יִנוּס שָׂמָה. וּמִצָּא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת הָרֹצֵחַ אִין לוֹ דָם. כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יָשֵׁב עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ. וְהָיוּ אֵלֶּה לְכֶם לְחֻקֹּת מִשְׁפָּט לְדִרְתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם. כָּל מִכָּה נֶפֶשׁ לְפִי עֲדִים יִרְצַח אֶת הָרֹצֵחַ וְעַד אַחַד לֹא יַעֲנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת. וְלֹא תִקְחוּ כֶּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי מוֹת יוֹמָת. וְלֹא תִקְחוּ כֶּפֶר לְנוֹס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ לְשׁוּב לְשִׁבְתָּ בְּאֶרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן. וְלֹא תִחַנְפוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחַנֵּף אֶת הָאֶרֶץ וְלֹא אֶרֶץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שֹׁפְכוֹ. וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שָׂכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי ה' שָׂכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

[דברים ד' מ"א-מ"ג] אַז יִבְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׂמֹשׁ. לְנֹס שָׂמָה רֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת רֵעֵהוּ בְּבָלִי דַעַת וְהוּא לֹא שָׂנֵא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֹשִׁים וְנָס אֶל אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה נָחִי. אֶת בְּצָר בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ הַמִּישֵׁר לְרְאוּבֵנִי וְאֶת רְאֵמֹת בְּגִלְעָד לְגַדִּי וְאֶת גּוֹלָן בְּבִשְׁוֹן לְמִנְשֵׁי.

[דברים י"ט א'-י"ג] כִּי יִכְרִית ה' אֶקִּינָה אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' אֶקִּינָה לְךָ אֶת אֲרָצֶם וִירְשָׁתֶם וְיִשְׁבַּת בְּעָרֵיהֶם וּבְבֵיתֵיהֶם. שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לְךָ בְּתוֹךְ אֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֶקִּינָה לְךָ לְרִשְׁתָּהּ. תִּכְווּ לְךָ הַיַּרְדֵּן וְשִׁלְשֶׁת אֶת גְּבוּל אֲרָצְךָ אֲשֶׁר יִחַלְדָּךְ ה' אֶקִּינָה וְהָיָה לְנוֹס שָׂמָה כָּל רֹצֵחַ. וְזֶה דַבַּר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר יִנוּס שָׂמָה נָחִי אֲשֶׁר יָכַח אֶת רֵעֵהוּ בְּבָלִי דַעַת וְהוּא לֹא שָׂנֵא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֹשִׁים. וְאֲשֶׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בְעִיר לְחֻטָּב עֵצִים וְנִדְחָה יָדוֹ בְּגִרְזוֹן לְכָרֵת הָעֵץ וְנִשַּׁל הַבְּרָזֵל מִן הָעֵץ וּמִצָּא אֶת רֵעֵהוּ נָמַת הוּא יִנוּס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה נָחִי. כִּי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יַחַס לְבָבוֹ וְהִשְׁיִגוֹ כִּי יִרְבֶּה הַיַּרְדֵּן וְהִכְהוּ נֶפֶשׁ וְלוֹ אִין מִשְׁפָּט מִנֵּת כִּי לֹא שָׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֹשִׁים. עַל כֵּן אֲנִכִּי מִצְוֶה לְאֹמֵר שְׁלֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לְךָ. וְאִם יִרְחִיב ה' אֶקִּינָה אֶת גְּבוּלְךָ כַּאֲשֶׁר יִשְׁבַע לְאַבְרָהָם וְנָתַן לְךָ אֶת כָּל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר דָּבַר לְתַת לְאַבְרָהָם. כִּי תִשְׁמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לְעִשְׂתָּהּ אֲשֶׁר אֲנִכִּי מִצְוֶה הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֶקִּינָה וְלִלְכַת בְּדַרְכָּיו כָּל הַיָּמִים וְנִסְפַּת לְךָ עוֹד שְׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשְּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה. וְלֹא יִשְׁפַךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֶקִּינָה לְךָ לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דְּמַיִם. וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שָׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאַרְבַּב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכְהוּ נֶפֶשׁ נָמַת וְנָס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה. וְשִׁלְחוּ זְקֵנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וְנָמַת. לֹא תַחֲסוּ עֵינֶיךָ עָלָיו וּבְעֵרְתָּ דָם הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל טוֹב לְךָ.

[יהושע כ"ו] וַיְדַבֵּר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תָּנוּ לְכֶם אֶת עָרֵי הַמִּקְלַט אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה. לְנוֹס שָׂמָה רֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה בְּבָלִי דַעַת וְהָיוּ לְכֶם לְמִקְלַט מִגֹּאֵל הַדָּם. וְנָס אֶל אַחַת מִהָעָרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדַבֵּר בְּאָזְנֵי זְקֵנֵי הָעִיר הַהִיא אֶת דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ הָעִירָה אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ לוֹ מִקוֹם וְיָשֵׁב עִמָּם. וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו וְלֹא יִסְגְּרוּ אֶת הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בְּבָלִי דַעַת הִכָּה אֶת רֵעֵהוּ וְלֹא שָׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֹשִׁים. וְיָשֵׁב בְּעִיר הַהִיא עַד עֲמֹדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵים הָהֵם אִזּוֹ יָשׁוּב הָרֹצֵחַ וְבֵא אֶל עִירוֹ וְאֵל בֵּיתוֹ אֶל הָעִיר אֲשֶׁר נָס מִשָּׁם. וְנִקְדְּשׁוּ אֶת קִדְּשׁ בְּגִלְלֵי הַבַּהַר נִפְתְּלֵי וְאֶת שְׂכָם הַבַּהַר אֲפָרִים וְאֶת קַרְיַת אַרְבַּע הַיָּם חִבְרוֹן הַבַּהַר יְהוּדָה. וּמִעֶבֶר לַיַּרְדֵּן יִרְחוֹ מִזְרְחָה נָתְנוּ אֶת בְּצָר בְּמִדְבָר בְּמִישֵׁר מִמְּטָה רְאוּבֵן וְאֶת רְאֵמֹת בְּגִלְעָד מִמְּטָה גָד וְאֶת גּוֹלָן בְּבִשְׁוֹן מִמְּטָה מְנַשֶּׁה. אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי הַמּוֹעֵדָה לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְרֵי הַגֵּר בְּתוֹכָם לְנוֹס שָׂמָה כָּל מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה וְלֹא מוֹת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד עֲמֹדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה.

דף ז'

ההורג נפש בשגגה, דינו לגלות לעיר מקלט, ובעזה"י, יתבארו פרטי דין זה בפרק הבא.

דרך ירידה. ודרך עליה. ודרך ירידה לצורך עליה.

נאמר בעניין ההורג בשגגה, "וַיִּפֹּל עָלָיו נְזִמָּת", ללמד, שאין ההורג חייב גלות, אלא כשהרג בדרך ירידה.

כגון שהיה על הגג, ומחליק את הטיט בחתיכת עץ או אבן, ונשמט מידו בשעה שהחליקו כלפי מטה והרג. או שהיה משלשל חבית כלפי מטה ונשמטה מידו והרגה. או שהיה יורד בסולם ונפל והרג. או שהיה חותך בשר, והטה ידו עם הסכין כלפי מטה, בין הטה לפניו, לחתוך את הבשר, ובין הטה לאחוריו, כדרך המכים בכח, שמטים תחילה ידם אחור להכות, והרג. אבל הרג בדרך עליה, אינו גולה לעיר מקלט.

כגון שהיה על הגג, ומחליק את הטיט בחתיכת עץ או אבן, ונשמט מידו בשעה שהחליקו כלפי מעלה והרג. או שהיה דולה חבית כלפי מעלה ונפסק החבל והרגה. או שהיה עולה בסולם ונפל והרג. או שהיה חותך בשר, והטה ידו עם הסכין כלפי מעלה, בין הטה לפניו, אחר שחתך את הבשר, ובין הטה לאחוריו, כדרך המכים בכח, שמטים תחילה ידם אחור להכות, והרג.

ומבואר בברייתא, שכשהרג בדרך ירידה, אף על פי שהיה הדבר לצורך עליה, הרי זה גולה, שנאמר, "או השֵׁלֶךְ עָלָיו", להביא ירידה לצורך עליה.

כגון שהיה עולה בסולם, ונשמטה שליבה תחתיו, והרגה, שכשעולה על השליבה היא יורדת, אבל הדבר לצורך עליית האדם. [ואין מי שחולק על זה אלא תירוצו אחד בגמרא לפי פירוש אחד בתוס'].]

היה עולה בסולם ונשמטה שליבה

מתחתיו י"א חייב וי"א פטור

ביאור א' [סלקא דעתך] – האומרים חייב גלות, סוברים, שההורג בדרך ירידה שהיא צורך עליה, גולה. והאומרים פטור מגלות, סוברים, שההורג בדרך ירידה שהיא לצורך עליה, פטור מגלות.

ביאור ב' – אין כאן מחלוקת, אלא האומרים חייב,

מדברים לעניין נזקים, שהזיקה השליבה בנפילתה, שבזה יש לחייב את העולה, אף על פי שהוא שוגג, כדון נזקי אדם, שחייב לשלם, בין בשוגג ובין במזיד. והאומרים פטור, מדברים לעניין גלות. נ"מ שהם פוטרים מגלות, כי לדברי הכל, ההורג בדרך ירידה שהיא צורך עליה פטור מגלות. וי"מ שהם פוטרים מגלות, כי מדובר בשליבה שהיתה מהודקת היטב, וחזקה, שכשעולים עליה אינה יורדת כלל מכובד העולים, ואין זה נקרא הריגה בדרך נפילה].

ביאור ג' – אין כאן מחלוקת, ולדברי הכל ההורג בדרך ירידה שהיא צורך עליה, גולה. והאומרים חייב, מדברים בשליבה שהיתה חלשה, כך שבכל דריכה עליה היא מתכופפת מעט, או שהיתה רפויה בסולם, כך שבכל דריכה עליה היא יורדת מעט, ולכן כשנפלה והרגה, הוא גולה, כי הרג בדרך ירידתה. והאומרים פטור מגלות, מדברים בשליבה חזקה, ומהודקת היטב בסולם, שאינה יורדת כלל כשדורכים עליה, ולכן כשנפלה והרגה, אינו גולה, כי לא הרג דרך ירידה.

רוצחים שאינם גולים

(א) הרג במזיד עם עדים והתראה – אינו גולה, שכן הוא מומת בסייף.

(ב) הרג במזיד בלא התראה – אינו גולה [נ"מ שאינו גולה, כי כתוב בפרשת גלות, "בְּבִלְי דְעַת", למעט את ההורג בכוונה. וי"מ שאינו גולה, כי הוא בכלל שונא, שאינו גולה, מהכתוב, "בְּלֹא אֵיבָה", כמבואר להלן].

(ג) הרג כי סבור שמותר להרוג – אינו גולה, שנאמר "בְּשִׁנְגָה", והאומר מותר, אינו שוגג, אלא קרוב למזיד, [ורק לעניין גלות אינו בכלל שוגג, כי נכתב בפרשה כמה פעמים "בְּשִׁנְגָה", ללמד, שרק שוגג גמור גולה, ולא זה שאינו שוגג גמור, אבל לשאר דיני תורה דינו כשוגג, ואם חטא כי סבור שהדבר מותר, מביא קרבן חטאת, ואינו כמזיד שאין לו כפרה]. [כן דעת רבה. אולם אביי היה סבור לפוטרו מגלות, כי לדעתו, האומר מותר אנוס הוא, ואנוס פטור^א].

(ד) התכוון להרוג בהמה או גוי או נפל והרג ישראל בר קיימא – אינו גולה, שנאמר "בְּבִלְי דְעַת", ללמד, שאין הפרשה מדברת, אלא במי שלא היה עסוק

^א עיין להלן בדף ט' ע"א בתוד"ה ורב חסדא.

"מן העץ", ואם הכוונה לכך שנשטם הברזל מקתו, היה צריך להיות כתוב "מעצו".

(ב) כי יש ללמוד בגזרה שווה – שנאמר מתחילה "לכרת העץ", ונאמר כאן "ונשל הפרזל מן העץ", וכשם שמתחילה הכוונה לעץ המתבקע, אף כאן הכוונה לעץ המתבקע.

ולדעת חכמים:

כוונת הכתוב, שמי שהיה מבקע עצים בגרזנו, ונשטם הברזל של הגרזן מקתו, והלך והרג, הרי זה גולה. [אבל אם ניתזה חתיכה מהעץ שביקע בו, והלכה והרגה, אינו גולה].

כי לדעתם יש אם למקרא – כלומר יש לדרוש את הפסוקים כקריאתם, ומאחר שאנו קוראים, "ונשל הפרזל מן העץ", שמשמעותו נשל הברזל עצמו מעל עץ, זה האופן שמחייב גלות.

דף ח'

כוחו וכוח כוחו

לדעת רבי, כשם שהכורת עצים ביער, כשניתזה חתיכה מן העץ שביקע בו, והרגה, גולה, [כי נתזה החתיכה מכוח הכאתו]. כך מי שהשליך גוש עפר על תמרים, והשירם מהעץ, ונפלו והרגו, גולה, [כי נתזו מכוחו]. אבל אם השליך גוש עפר על עץ, ונתזה מהעץ חתיכה על התמרים, ונפלו והרגו, אינו גולה, כי הם לא נתזו מכוחו, אלא מכוח כוחו.

הזורק אבן לרשות הרבים והרג

אם זרק למקום שהרבים מצויים שם – מזיד הוא ואינו גולה.

ואם זרק למקום שלא מצויים בו בני אדם – אנוס הוא ואינו גולה.

ואם זרק ביום לאשפה שבני אדם נפנים בה לנקביהם בלילה ולא ביום אלא שפעמים נפנים בה גם ביום וארע שנפנה בה אדם ביום והרגו – הרי זה שוגג וגולה.

זרק זה את האבן ואחר כך הוציא הלה את ראשו ומת נאמר בפרשה "ונשל הפרזל מן העץ ומצא את רעהו נמת",

בהריגה כלל, אבל זה שהיה עסוק בה, אלא שהתכוון לדבר שפטור על רציחתו, וטעה, והרג את זה שחייבים על רציחתו, אינו גולה

(ה) התכוון להשליך אבן לצד אחד והשליכו לצד שני והרג – אינו גולה, שנאמר "בלא צדקה", כלומר שלא נתכוון לצדד לצד אחר.

(ו) התכוון להשליך אבן שתי אמות והלכה ארבע או התכוון להשליך ארבע והלכה שתי אמות או שמונה אמות – אינו גולה, שנאמר, "ונאשר לא צדקה", כלומר, זה שלא נתכוון לזרוק בצדו ובסמוך לו, אלא במקום שזרק, אם הרג בשוגג גולה, אבל זה שלא נתכוון למקום שזרק, אינו גולה. [ובמסכת בבא קמא פירש רש"י שזה פטור ממייתה אבל חייב גלות].

(ז) שונא שהרג בשוגג את מי ששונא – אינו גולה, שנאמר, "בלא אַיבה", [וכן נאמר "יהוא לא שנא"].

(ח) הרג בקרן זוית – אם היה יוצא ממבוי זה, ונכנס לזה, לפנות לימין או לשמאל, וסכיניו בידו, וזה בא כנגדו בקרן זוית, ולא ראהו, והרגו, אינו גולה, שנאמר, "וְאִם בְּפִתְעִי", ללמד, שאינו חייב אלא כשהיה ההרוג סמוך לו, ולא היה לו שהות להיזהר, אבל זה היה לו להיזהר, טרם יפנה לימין או לשמאל, ואין לו כפרה בגלות.

"ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל

הפרזל מן העץ ומצא את רעהו נמת"

לדעת רבי:

כוונת הכתוב, שמי שהיה מבקע עצים בגרזנו, וניתזה חתיכה מהעץ שביקע בו, והלכה והרגה, הרי זה גולה. [אבל אם נשטם הברזל מקתו, והרג, אינו גולה], ומשני טעמים למד רבי שזו כוונת הכתוב.

(א) כי יש אם למסורת – כלומר יש לדרוש את הפסוקים ככתבם, ולא כקריאתם, ומשמעות הכתוב היא, שהברזל של הגרזן השיל חתיכה מהעץ המתבקע, ולא השיל את עצמו מעצו, כלומר מקתו. [רש"י מפרש, שכשאתה קורא ונשל, אתה מוסיף הברה של אלי"ף או של ה"א בין נו"ן לשי"ן, ולפי המסורת ונישל כתיב, ופירושו שהשיל הברזל מן העץ המתבקע, ומצא את רעהו. אולם התוסי' ביארו, שהכתוב מוכיח שהכוונה לברזל שהשיל מהעץ המתבקע, ולא שנשטם מקתו, משום שנאמר

ללמד שאין ההורג גולה, אלא כשהיה ההורג במקומו, בביאה של מצווה, שאם כן עליו לבוא אף על כרחו. ומצאו ההורג להורגו שם.

אבל אם רק אחר שעשה ההורג את מעשה ההריגה, המציא ההורג את עצמו להיהרג, אין ההורג גולה.

אין גאולת שדה בממון שהיה לו כבר

במוכר שדה אחוזתו נאמר, "וְהַשִּׁיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ", ללמד שאינו גואל את השדה, אלא אם כן מצא ממון שלא היה לו תחילה, אבל אם היה ממון זה מצוי לו קודם שמכר, אין כופים את הלוקח להחזירה לו.

זרק את האבן לחצרו והרג

אם יש רשות לניזק ליכנס לשם, גולה. ואם לאו, אינו גולה. שנאמר, "וְנֹאֶשֶׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בַיַּעַר", ללמד, שהפרשה מדברת בהורג במקום הדומה ליער המופקר לכל, שיש רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם, להוציא את חצרו בעל הבית שאין רשות לניזק ליכנס לשם.

הכה הכאה של מצווה ומת תחת ידו

אבא שאול אומר, נאמר בפרשה, "לְחָטָב עֲצִים", ללמד, שאין ההורג גולה, אלא כשהרג על ידי דבר שאינו מצווה, כחטיבת עצים, שהיא דבר הרשות, ואינה מצווה. אבל הרג על ידי דבר שהוא מצווה, כאב ורב המכים את בנם ותלמידים להדריכם בדרך ישרה, ומקיימים בכך את הכתוב, "יִסֵּר בְּנֵךְ וַיְנַיֶּחֶךָ וַיִּתֵּן מַעֲדָנִים לְנַפְשְׁךָ", [אפילו אם כבר למדו כפי הצורך], וכשליח ביי"ד, המכה את המחויב מלקות על פי ביי"ד, אם נהרג המוכה תחת ידם, אינם גולים.

וביאר רבא, מניין לנו שחטיבת עצים האמורה בפרשה היא רשות ולא מצווה:

(א) כי אין שום חטיבת עצים שהיא מצווה, ואפילו חטיבת עצים לעשות סוכה, ולהביא למערכה, אין החטיבה מצווה, שכן אם מצא חטוב, אינו צריך לחטוב, ועל כרחך אין מצווה בחטיבה, כי אם היה בה מצווה, היה צריך לחטוב אף כשהיו עצים חטובים.

(ב) כי נאמר בכתוב, "וְנֹאֶשֶׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בַיַּעַר לְחָטָב עֲצִים", וכלל בידנו שכל מקום שכתוב "אשר", משמע שהדבר תלוי בו ברצון העושה, ואם כן אין מדובר

פרשת טומאה גם אם נטמא למת מצווה

אף על פי שנאמר בפרשת טומאה, לשון "אשר", "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא", לא נאמרה הפרשה רק למי שנטמא ברשות, אלא אף למי שנטמא במצווה, [כגון למת מצווה], כי נאמר בפרשה, "עוֹד טִמְאָתוֹ בּוֹ", לרבות את כל הטמאים, שלא יכנסו למקדש.

"שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת

בְּחֵרִישׁ וּבְקִצִיר תִּשָּׁבֵת"

לדעת רבי עקיבא, סוף הכתוב הזה, אינו מדבר בחריש וקציר ביום השבת, כי אם כן, מדוע נקטה תורה דווקא מלאכות אלו, אלא הכתוב מדבר בחריש וקציר של השנה השביעית, ובא להוסיף על האמור במקום אחר, "וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שֶׁבֶת שְׁבִתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבֶת לָהּ", וללמד שלא רק בשביעית עצמה אסור לעבד את הארץ, אלא גם קודם לה, שלא יחרוש בששית חרישה המועילה לשביעית, וכן לאחריה, אם הביאה תבואה שליש בשביעית, אף על פי שקצרה בשמינית, צריך לנהוג בה קדושת שביעית.

ולדעת רבי ישמעאל, סוף הכתוב הזה מדבר בחריש וקציר ביום השבת, ונצרך הכתוב להזכיר מלאכות אלו, ללמד, שכשם שהחריש האמור כאן הוא חריש של רשות, [שהרי אין חריש של מצווה, שכל מקום שצריך לחרוש, אם מצא חרוש אינו חורש], כך הקציר האמור כאן, הוא קציר של רשות, [שאם מצא קצור, אינו צריך לקצור], אבל קציר של מצווה, כקציר העומר, [שאף אם מצא קצור, מצווה לקצור לשמה], מותר לקצור בשבת.

האב שהכה את בנו והרגו

כשהאב מכה את בנו כדי שילמד תורה, וילך בדרך ישרה, הכאה זו נחשבת הכאה של מצווה, [כמבואר לעיל], ולכן אם מת תחת ידו, אינו גולה.

וכן כשהאב מכה את בנו כדי שילמד אומנות, הכאה זו נחשבת כהכאה של מצווה, כי האב מצווה ללמד את בנו אומנות, ואם מת תחת ידו, אינו גולה.

אולם מי שכבר יש בידו אומנות, ואביו רוצה ללמדו

להוציא את הכותים ודומיהם, שאינם מתנהגים כעם ישראל.

אומנות נוספת, אין בכך מצווה, ולכן **אם הכהו** **שילמד, ומת תחת ידו, הרי זה גולה** על הריגת בנו.

וכן אם הלך האב וחטב עצים ביער והרג את בנו בשוגג, הרי זה גולה על הריגת בנו.

דף ט'

איסור הכאה

כותי [או ישראל] **שהכה את ישראל, הכאה שאין בה חיוב תשלומים** [שלא היה נזק או צער או ריפוי או שבת או בושט של שווה פרוטה], **לוקה** על כך, משום שעבר באיסור, "לא יסיף פן יסיף", [אבל אם יש במכה זו נזקים שווה פרוטה, המכה משלם את הנזק, ואינו לוקה].

וישראל שהכה כותי, הכאה שאין בה חיוב תשלומים. י"א שדין הכאה כדין קללה, וכשם שאין איסור לקלל כותי, שאינו מתנהג כעם ישראל, כך אין איסור להכותו, ולכן המכה אותו **אינו לוקה.** וי"א שדין הכאה אינו כדין קללה, ואסור להכות גם מי שאינו נוהג כישראל, ולכן המכה כותי **לוקה** על כך.

דין אלו שהרגו את אלו בשוגג דרך ירידה

ההורג	ההרוג	ישראל עבד כותי	גר תושב	גוי
ישראל עבד כותי	ישראל עבד כותי	גולה	אינו גולה [ואינו נהרג]	אינו גולה [ואינו נהרג]
גר תושב	גר תושב	אינו גולה [אלא נהרג]	גולה	אינו גולה [ואינו נהרג]
גוי	גוי	אינו גולה [אלא נהרג]	אינו גולה [אלא נהרג]	אינו גולה [אלא נהרג]

גר תושב שהרג גר תושב

(א) הרג **בשוגג דרך ירידה** – הרי זה **גולה**. [ורק לעניין זה נתרבה גר תושב לגלות, בכתוב, "לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגֵּר וְלַתּוֹשֵׁב בְּתוֹכְכֶם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ הָעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט". אבל כשהרג את ישראל אינו גולה, אלא נהרג, כי נאמר לישראל, "וְהָיוּ לְכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט", למעט מגלות את מי שאינו ישראל שהרג את ישראל].

(ב) הרג **בשוגג דרך עליה** – **לדעת רב חסדא, נהרג**, [כי

הבן שהכה את אביו והרגו

נחלקו תנאים, האם הבן שהרג את אביו גולה. שכן, ההורג את חבירו במזיד, דינו בסייף, והעושה חבורה באביו במזיד דינו בחנק.

ומי שהרג את אביו, נתחייב בשתי מיתות אלו, סייף על ההריגה, וחנק על החבורה, וכלל בידינו, שהמתחייב שתי מיתות ביי"ד, נידון בחמורה.

ונחלקו חכמים איזו מהם חמורה, לדעת רבי שמעון, חנק חמור, ולכן ההורג את אביו במזיד דינו חנק. ולדעת חכמים, סייף חמור, ולכן ההורג את אביו במזיד, דינו סייף.

וההורג בשוגג, שמתכפר לו על ידי גלות, הוא מי שהעונש האמור בו אם היה הורג במזיד, הוא סייף, ואם כן, **לדעת רבי שמעון, מאחר שההורג את אביו במזיד דינו חנק, אינו בכלל אלו, שבשוגג מתכפר להם בגלות.**

לדברי רב כהנא – הברייתא הדורשת מהכתוב, "לְנוֹס שְׁמָה כָּל מִיָּה נֶפֶשׁ בְּשַׁגָּה", פרט למכה אביו, שאין חיובו תלוי בהכאת כל נפשו, אלא בחבורה בלבד, ואינו גולה, דברי רבי שמעון היא.

ולדברי רבא – הברייתא הדורשת מהכתוב "לְנוֹס שְׁמָה כָּל מִיָּה נֶפֶשׁ בְּשַׁגָּה", פרט למכה אביו, שאינו גולה, דברי חכמים היא, ואין כוונת הברייתא לומר שההורג את אביו בשוגג אינו גולה, אלא שהעושה חבורה באביו בשוגג אינו גולה, [ולא תאמר, כיון שאם עשה במזיד, הוא נהרג, אם עשה בשוגג יגלה].

איסור קללה

כותי [או ישראל] **שקילל את ישראל** [בשם], **לוקה** על שעבר באיסור מקלל.

וישראל שקילל כותי, אינו לוקה על כך, כי נאמר, "וְיִנְשֵׂא בְעַמְּךָ לֹא תֵאָר", ללמד, שאין אסור לקלל אלא את מי שנוהג כעמך, כלומר כישראל כשר,

לדעתו דרך עליה חמור מדרך ירידה, ובישראל אינו גולה, כי אינו הגלות מכפרת על כך]. **ולדעת רבה, פטור אף מגלות**, [כי לדעתו ההורג בדרך עליה, אנוס הוא ביותר, וקל מהורג דרך ירידה, ולכן בישראל פטור מגלות, והוא הדין בזה].

(ג) **הרג משום שהיה סבור שמותר [להרוג]**. או משום שהיה סבור שבהמה לפניו, ולא עיין היטב] – **לדעת רב חסדא, פטור אף מגלות**, כי האומר מותר, [כלומר העושה משום שסבור שעושה דבר היתר], הרי הוא כאנוס, שלא היה לו לדעת שאין לו לעשות. **ולדעת רבה, נהרג**, כי האומר מותר, קרוב להיות מזיד, משום שהיה לו ללמוד, ולדעת שהדבר אסור.

ולעניין מה שאמרת שיש לפטור אותך כי היית סבור שהיא מותרת, אין הדין עמך, כי באשמתך עמדת להיכשל בה, שלא למדת דרך ארץ, שכשבא אברהם לעיר, תחת שישאלו אותו על עסקי אכילה ושתייה, שכן דרך ארץ לשאול את האורחים הבאים לעיר, שאלו אותו אם היא אשתו או אחותו, ומתוך שהוא נביא, הבין שחפצים בה, ועליו להסתיר שהיא אשתו, ואם כן אתה שלא למדת דרך ארץ, גרמת לך להיכשל, שאם היית שואל כהוגן היית יודע שאסורה לך, ולכן חייב אתה מיתה על ביאתה. ומכאן יש ללמוד שבן נח שחטא כי היה סבור שהדבר מותר, אין זה פוטרו, אלא נהרג, משום שהיה לו ללמוד שהדבר אסור.

[ועל פי זה] גר תושב שהרג ישראל

(א) הרג בשוגג דרך ירידה – הרי זה נהרג.

(ב) הרג בשוגג דרך עליה – **לדעת רב חסדא, נהרג**. ולדעת רבה, **פטור אף מגלות**.^א

(ג) **הרג משום שהיה סבור שמותר [להרוג]**. או משום שהיה סבור שבהמה לפניו, ולא עיין היטב] – **לדעת רב חסדא, פטור אף מגלות**. ולדעת רבה, **נהרג**.

גוי שהרג, בין את ישראל, ובין את חבירו, **בין בשוגג, ובין במזיד, נהרג על כך**.

ולדעת רב חסדא, מאחר שאבימלך היה סבור ששרה אחות אברהם ולא אשתו, ואם כן מותרת לאבימלך, אם היה בא עליה, לא היה חייב מיתה, שכן דומה הוא לאנוס, וכן הודה לו הקב"ה, שכשומר לו אבימלך, "הגוי גם צדיק תהרג". הלא הוא אמר לי אַחתי הוא והיא גם היא אַמְרָה אַחי הוא בְּתָם לְבָבִי וּבְנִקְיָן כְּפִי עֲשִׂיתִי זֹאת", ענה לו הקב"ה, "גם אַנְכִי יְדַעְתִּי כִּי בְּתָם לְבָבְךָ עֲשִׂיתִי זֹאת".

סומא שהרג בשוגג

לדעת רבי יהודה, סומא שהרג בשוגג אינו גולה, שנאמר, "או השליך עליו ... בלא ראות", כלומר שבהשלכת האבן לא ראה את הנהרג, אבל בדרך כלל הוא רואה, ומכאן שאין הפרשה מדברת בסומא שאינו רואה בשום מקום.

ולדעת רבי מאיר, סומא שהרג בשוגג גולה, כי שני כתובים נאמרו, ללמוד מהם שאין הסומא בכלל הפרשה, (א) "בלא ראות", (ב) "בבלי דעת", ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות.

שונא שהרג את שנואו בשוגג

לדעת תנא קמא של משנתנו ולדעת הברייתא [בדף ז'], **השונא שהרג בשוגג, אינו גולה**, כי אין הפרשה מדברת אלא במי שהרג "בלא אִיבָה".

ולדעת רבי שמעון, כל הריגה שיכולים לומר עליה שהיתה בכוונה, אין השונא גולה עליה, [כגון שהיה

דינו של אבימלך על לקיחת שרה

לדעת רבא, אף שאבימלך היה סבור, ששרה אחות אברהם ולא אשתו, ואם כן מותרת לאבימלך, אם היה בא עליה, היה חייב מיתה, כבא על אשת איש. שהאומר מותר, קרוב למזיד הוא, ולכן אמר לו הקב"ה, "הַנֶּנְד מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לְקַחְתָּ וְהוּא בְּעַלְתָּ בְּעַלִּי". ואף שטען אבימלך, "הגוי גם צדיק תהרג". הלא הוא אמר לי אַחתי הוא והיא גם היא אַמְרָה אַחי הוא בְּתָם לְבָבִי וּבְנִקְיָן כְּפִי עֲשִׂיתִי זֹאת", והודה לו הקב"ה בזה, "גם אַנְכִי יְדַעְתִּי כִּי בְּתָם לְבָבְךָ עֲשִׂיתִי זֹאת", מכל מקום לא הודה לו הקב"ה שטעם זה מספיק לפוטרו, אלא אף שהיה סבור שהיא מותרת לו, יש לו להתחייב מיתה על ביאתה, שכן כך אמר לו הקב"ה, "וְיַעֲתָה הָשֵׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא", כלומר דבר ראשון השב את האשה לבעלה, [בין אם הוא נביא ובין אם

^א יליע בדין זה.

ערים בעבר הירדן מזרחה שמש ... את בצר במדבר
בארץ המישור לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת
גולן בשון למנשי".

וכנגדם יחד יהושע שלוש ערים בארץ כנען, שנאמר,
"ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי [אין זו קדש
שהיתה עיר מבצר, אלא קדש אחרת, שהרי אין עושים עיר
מקלט מבצר] ואת שכם בהר אפרים ואת קריית ארבע
היא חברון בהר יהודה [ומה שנאמר, "וינתנו לקלב את
חברון", אין הכוונה לעיר עצמה, שהיתה עיר מקלט מערי
הלוויים, אלא לכפרים הסמוכים לה, שנאמר, "ואת שדה
העיר ואת חצריה נתנו לקלב בן יפנה באחזתו"]".

ומתוך שנאמר "ושלשת את גבול ארצך", למדנו, שיש
לתת את כל שלוש ערי מקלט בארץ באופן שווה על
פניה כל הארץ, כלומר שיהיו כל המרחקים הבאים
בשווה, (א) מהדרום לראשונה. (ב) מהראשונה לשניה.
(ג) מהשניה לשלישית. (ד) מהשלישית לצפון. וי"מ
שנותנים אחת בדרום, ואחת באמצע, ואחת בצפון, ותוסי' דחו את
פירושים].

**ואם כן, היו שלוש הערים שבארץ כנען, מכוונות כנגד
שלוש הערים שבעבר הירדן. (א) בדרום - חברון
ביהודה כנגד בצר במדבר. (ב) במרכז - שכם בהר
אפרים כנגד רמות בגלעד. (ג) בצפון - קדש בהר נפתלי
כנגד גולן בשון.**

ואף על פי שהעומדים בתוך הארץ, קרובים לעיר
מקלט, יותר מהעומדים בצפון או בדרום, [שהעומדים
בסוף הארץ רחוקים מעיר המקלט כשיעור רבע אורך
הארץ, והעומדים בתוך הארץ, בין שני ערי מקלט, לא
יהיו רחוקים אלא כשיעור שמינית הארץ], כן היו ערי
המקלט, כי במרכז, בשכם, היו רוצחים מרובים, שכן
נאמר, "וכחפי איש גדודים חבר פהנים דרך רבצחו
שקמה" [כלומר כמו שכהנים מתחברים יחד לחלוק
תרומות בבית הגרנות כך היו הם מתחברים יחד להרוג
נפשות].

דף י'

ב. שאר [ארבעים ושתיים] ערי הלוויים

נאמר בספר במדבר, "וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְלוֹוִים
אֵת שֵׁשׁ עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֶס שְׁמֵהּ הַרְצַח
וְעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר", ומתוך שנאמר,
"וְעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ", משמע, שגם אלו קולטות את

משלשל חבית, ונשמט החבל מידו, והרגה. אבל אם
ודאי שלא היתה ההריגה בכוונה, [כגון שהיה משלשל
בחבית, ונפסק החבל, או שנפל עליו מראש הגג,
שודאי לא היה מסכן עצמו להרוג], הרי זה גולה,
כשאר ההורגים בשגגה.

**ולדעת רבי יוסי ברבי יהודה, שונא שהרג, ודאי לא
הרג בשגגה, אלא בכוונה, ואם הוא תלמיד חכם,
היודע שההורג דינו סייף, הרי זה נהרג על שהרג, אף
על פי שלא התרו בו, כי לדעת רבי יוסי ברבי יהודה
חבר אינו צריך התראה [כפי שנתבאר בדף ו']**.

המשלשל חבית ונפסק החבל והרגה

לדעת רבי, המשלשל חבית ונפלה והרגה אינו גולה,
אלא אם כן נשמט כל החבל מידו, אבל אם נפסק
החבל, ונותר חלק ממנו בידו, הרי זה כברזל שנשמט
מקתו, שלדעת רבי, אם הרג בו בשוגג, אינו גולה.

**ולדעת חכמים, גם כשנפסק החבל, ונותר חלק ממנו
בידו, הרי זה גולה, שכן לדעתם, גם כשנשמט הברזל
מקתו, והרג בו בשוגג, גולה, אף על פי שנתרה הקת
בידו.**

ארבעים ושמונה הערים שההורג בשוגג גולה אליהן

א. שש ערי המקלט

בספר במדבר נאמר, "וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ עָרֵי
מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם. אֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר
לְיַרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט
תִּהְיֶינָה", ומכאן למדנו, שיש לתת שלוש ערי מקלט
ממערב לירדן, ושלוש ערי מקלט ממזרח לירדן. ואף
על פי שמזרח לירדן היו רק שני שבטים ומחצה,
וממערב לירדן היו תשעה שבטים ומחצה, הושוו אלו
לאלו למניין ערי מקלט, כי בעבר הירדן, בגלעד, היו
רוצחים מרובים, שנאמר "גלעד קריית פעלי און עקבה
מדם", ומתוך כך, היו צריכים יותר לערי מקלט.

ואין אחת מהערים הללו קולטת את הרוצחים,
[להצילם מגואל הדם], עד שיתנו את כולן, שנאמר,
"שש ערי מקלט תהיינה לכם", כלומר רק כשיהיו שש
ערים יהיו ערי מקלט.

ובספר דברים מבואר אלו שלוש ערים יוחדו לכך
בעבר הירדן המזרחי, שנאמר, "אִזּוּ יִבְדִּיל מִשָּׁה שְׁלֹשׁ

הרוצחים כמו הראשונות.

ומכל מקום, יש הבדל בין אלו, לבין ערי המקלט, שערי מקלט קולטות את הרוצחים, בין לדעת ובין שלא לדעת, כלומר, אפילו לא נתכוונו לכך, [כגון שלא ידעו שזו עיר מקלט], אבל שאר ערי הלוויים, אינן קולטות, אלא אם כן נכנסו לשם הרוצחים על דעת שיקלטו אותם.

דינים האמורים בעיר מקלט

נאמר בפרשה "וְיָנֹס אֶל אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי" ללמד שיהיו הערים האלו מקום הראוי להגן על חייו [מפני גואל הדם ומפני שאר דברים] ומתוך כך למדו חכמים את הדינים הבאים:

א. גודל העיר.

אין עושים אותה קטנה ביותר, [לפי שאין מזוונות מצויים שם, ורגילים יושביה לצאת ממנה לקנות מזוונות, ואם יאלץ הגולה לצאת מהעיר למזוונות, מסתכן הוא בנפשו^א].

ואין עושים אותה כרך גדול, [שהכל נקבצים שם תמיד, ויהא רגל גואל הדם מצויה שם ויארום לו].

אלא עושים אותה עיר בינונית.

ב. מקום העיר.

לכתחילה צריך לבנותה במקום מים, כי בלא מים אין חיים. ואם כשנפלה העיר בגורל ללוויים בימי יהושע, לא היה שם מים, הביאו לה מים מנהרות רחוקים על ידי אמות מים.

וצריך שתהא במקום שווקים, [שימצאו מזוונות לקנות].

וצריך שתהא מיושבת, ובמקום מיושב, [שיהיו כפרים וישובים סמוכים לה, שמא יבואו גואלי הדם מרובים על העיר בחיל], ולכן אם נתמעטו הישובים מוסיפים עליהם. ואם נתמעטו יושביה מביאים להם כהנים לוויים וישראלים לישוב שם.

^א כן כתבתי על פי דברי המאירי. אולם העירוני, למה לי טעם זה, שיתכן כשיצא, הלא אסור לו לצאת, ואם כן מטעם זה אין עושים אותה עיר מקלט, כי איך יגלה למקום שאין לו בו מחיה, ואין לו אפשרות לצאת להחיות עצמו. וראה רש"י במסכת ערכין ל"ג ע"ב 'אין עושים ערים קטנים לפי שהן ערי מקלט ובעינן שיהא שם יישוב לבית מנוס לרוצחים'.

ג. דברים שאין לעשות בעיר.

לדעת רבי נחמיה, אין מוכרין בהן כלי זיין, [שלא יקנה גואל הדם שם, ויהרוג בהם], ואין מוכרים בהם כלי מצודה, [שהורגים בהם חיות, כי גם בהם יוכל גואל הדם להרוג]. אבל חכמים מתירים [רש"י לא ביאר טעמם, אבל יתכן, שלדעתם, אדרבה, אם לא יהיה שם כלי זיין, כשיבוא גואל הדם בכלי זיינו, לא יוכלו לעמוד כנגדו].

ולדברי הכל, אין עושים בה דברים המרגילים בני אדם לבוא לשם, שמא יבוא גואל הדם בתוכם, ולכן אין פורסים בתוכם מצודות, ואין מפשילים לתוכם חבלים^ב [=גדילת החבלים נקראת הפשלה].

תלמיד או רב שהרגו בשוגג ונתחייבו גלות

תנא, תלמיד שהרג בשוגג וגלה, מגלים את רבו עמו, שנאמר "וְחָי", עשה לו דברים שתהא לו חיות, [ובלא רבו אין חייו חיים].

אמר רבי זעירא, מכאן, שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון, שמא יגרמו עוונותיו של התלמיד, שיכשל בהריגה בשוגג, ויגלה עמו.

אמר רבי יוחנן, הרב שהרג בשוגג וגלה, מגלים את ישיבתו עמו, [שנאמר, "וְחָי", עשה לו דברים שתהא לו חיות, ובלא ישיבתו אין חייו חיים].

דברי תורה קולטים

אמר רבי יוחנן, מנין לדברי תורה שהן קולטים, שנאמר, "אִזּוּ יִבְדִּיל מִשֵּׁה ... אֶת בְּצֹר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישר לְרֹאבוּנֵי וְאֶת רְאֵמֶת בְּגִלְעָד לְגִדֵי וְאֶת גּוֹלָן בְּבֶשֶׁת לְמִנְשֵׁי. [וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מִשֵּׁה לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כלומר, גם התורה היא כאחת מערי המקלט.

לשון הראשון בגמרא - התורה היא כעיר מקלט לעניין זה, שכשם שאסור לגואל הדם להרוג את הרוצח בשגגה, כשגלה הרוצח לעיר מקלט, כך אסור

^ב אלו תוכן דברי בעל "ערוך לנר": רש"י לא פירש למה דווקא במלאכות אלו חוששים, שיבוא לכאן גואל הדם. ולעניות דעתי, יש לומר, שהנה פריסת מצודות והפשלת חבלים, צריך מקום רחב ידים, כמבואר במסכת מגילה ... ולא בכל עיר יש מקום רחב ידים, כמו שמצינו בדיני עיר הנידחת, שפעמים אין לעיר רחוב, ולכן כשהיה בעיר אחת מקום רחב ידים, באו מכל הסביבה להשתמש שם בפריסת מצודות והפשלת חבלים, והיה יכול גואל הדם לבוא לשם בתוך הבאים.

ורבנן או רבה בר מרי אמרו, **כל האוהב בהמוון**, [כלומר שאוהב **תלמידי חכמים**], לו תבואה, [כלומר **התורה מחזרת עליו ועל זרעו**]. ונתנו החכמים את עיניהם ברבא בריה דרבה, שהיתה בו מידה זו, שהיה אוהב תלמידי חכמים, והיו לו בנים תלמידי חכמים.

ורב אשי אמר, **כל האוהב ללמוד בהמוון** [כלומר **ללמוד עם הרבים**], לו תבואה, [הוא **זוכה ללמוד כראוי**].

וכן דרש רבי יוסי ברבי חנינא את הכתוב, "חֲרַב אֶל הַבָּדִים וְנֹאֲלֵי", חרב על צוארי תלמידי חכמים, שיושבים ועוסקים בתורה בד בבד, [כלומר לבדם], ולא עוד, אלא שמטפשים, שכן הכוונה בלשון נואלו, שנאמר, "אֶשֶׁר נֹאֲלָנוּ" והתרגום הוא "דְּאֶטְפְּשָׁנָא" ולא עוד אלא שחוטאים, שכן החטא נסמך לטיפשות, שנאמר "אֶשֶׁר נֹאֲלָנוּ וְנֹאֲשָׁר חָטְאָנוּ". א"י "נוֹאֲלוּ שְׂרֵי צֶעַן נֶשְׂאוּ [=נתעו לחטוא, כמו "הנחש השיאני"] שְׂרֵי נָף".

ורבינא אמר, **כל האוהב ללמד בהמוון**, [כלומר **ללמד לתלמידים הרבה**], לו תבואה, [משום **שעל ידיהם ירבה הפלפול ונותן לב לתרץ קושיותיהם**].

וכן אמר רבי, הרבה תורה למדתי מרבوتي, ומחברי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולם.

"עֲמֻדוֹת הָיוּ רְגִלֵינוּ בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם"

אמר רבי יהושע בן לוי, **עומדות היו רגלינו במלחמה, בזכות שערי ירושלים, שהיו עוסקים בתורה.**

"כִּי טוֹב יוֹם בְּחֻצְרֵיךָ מֵאֶלְף"

אמר דוד לפני הקב"ה, "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שְׁמִחָתִי בְּאֶמְרִים לִי בֵּית ה' גִּלְדִי", כלומר, ריבונו של עולם, שמעתי בני אדם שהיו אומרים, מתי ימות זקן זה, ויבא שלמה בנו, ויבנה בית הבחירה, ונעלה לרגל, ושמתתי.

אמר לו הקב"ה, "כִּי טוֹב יוֹם בְּחֻצְרֵיךָ מֵאֶלְף", כלומר, טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני, מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח, ככתוב "אֶלְף עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא".

"תִּכְוִן לְךָ הַדָּרָד"

אמר רב כהנא, שמכאן למדו חכמים, שיש לעשות הכנה לדרך המגיע לערי מקלט.

לגואל הדם להרוג את הרוצח בשגגה, **בשעה שהרוצח לומד תורה**, אבל בשעה שאינו לומד, מותר להורגו, ולכן תלמיד חכם שהרג, גולה, ולא די לו בתורתו, כי בשעה שאינו לומד, אינו בעיר מקלט.

וללשון השני בגמרא - התורה היא עיר מקלט ממלאך המות, שאינו שולט במי שלומד תורה. וכן היה עם רב חסדא, שכשהגיע זמנו להיפטר מהעולם, היה יושב ולומד, ולא פסק פיו מגרסתו, ועל ידי כן לא יכול שליח מלאך המות לקרב אליו, מה עשה, עלה וישב על ארז ושררו, ובתוך כך נשתק רב חסדא, ויכול לו.

עיר מקלט ראשונה של ראבן היא

אמר רבי תנחום בר חנילאי, **מפני מה זכה ראובן להימנות בהצלה תחלה**, [שעיר המקלט הראשונה המוזכרת בתורה היא, "בְּצֶרַח בְּמִדְבַּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֵׁר לְרְאוּבֵנִי"], **מפני שהוא פתח בהצלה תחלה**, שנאמר, "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם".

הזכרת זריחת השמש בערי המקלט

"אִזּוּ יִבְדִּיל מִשָּׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעִבְרֵי הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֶשׁ":

- י"א שנאמר בכתוב "שְׁמֶשׁ", כי הקב"ה אמר למשה, **הזרח שמש לרוצחים**, לתקן להם חיותם.

- וי"א שנאמר בכתוב "שְׁמֶשׁ", כי הקב"ה אמר למשה, יפה עשית שהזרחת שמש לרוצחים, לתקן להם חיותם.

"אֵהָב כְּסֹף לֹא יִשְׁבַּע כְּסֹף"

דרש רבי סימאי, זה משה רבינו, שהיה יודע, שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות, עד שיבחרו שלש בארץ כנען, ואמר, מצוה שבאה לידי אקיימנה.

"וּמִי אֵהָב בְּהֵמוֹן לֹא [וּנְקָרָא גַם "לוי"] תְּבוּאָה"

דרש רבי סימאי, **למי נאה ללמד בהמוון** [=לדרוש ברבים]? **למי שכל תבואה שלו** [=שבקי במקרא משנה הלכות ואגדות].

וכן דרש רבי אלעזר, מהכתוב, "מִי יִמְלֵל גְּבוּרוֹת ה' וְשָׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ", **למי נאה למלל את גבורות ה'?** **למי שיכול להשמיע כל תהלתו.**

להועיל מְדַרְיֵךְ בְּדָרְךְ תִּלְךְ]=כלומר אני מדריכך בדרך שבה תבחר לילך]."

[ג] מן הכתובים – שנאמר "אִם לְלָצִים [בא אדם להתחבר] הוא גָּלִיץ [כלומר אין מעבדים בידו] וְלַעֲבָדִים יִתֵּן חֵן".

רוצח שגולה לעיר מקלט ועדיין לא

הגיע לשם ומצאו גואל הדם בדרך והרגו

נאמר בפרשה: "הוא ינוס אל אחת הערים האלה וְהָיָה לוֹ יָרֵדָה וְהָפְחָה וְנָפֵשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפָּט מִן־כִּי לֹא שָׁנָא הוּא לוֹ מִתְמוּל שְׁלִשׁוֹם".

לדעת ברייתא אחת שרב הונא פוסק כמותה – כך כוונת הכתוב, הרוצח ינוס אל אחת הערים, פן ירדף אחריו גואל הדם, והרגו בלא לחשוש, שהרי אין לגואל הדם משפט מות אם יהרגו. ומכאן למדנו, שאם **גואל הדם** הרג את הרוצח בדרך, הרי זה **פטור**. ולדעה זו, הסיבה שמוסרים לרוצח שני תלמידי חכמים ללוותו בדרך, כדי שאם יבוא גואל הדם להורגו, יבקשו ממנו שירחם עליו, ולא יהרגו, [ורבי מאיר אומר, שהרוצח מבקש בעצמו רחמים, ואין צריך לשני תלמידי חכמים].

ולדעת ברייתא אחת – כך כוונת הכתוב, הרוצח ינוס אל אחת הערים, פן ירדוף אחריו גואל הדם בחמימות לבבו שלא כדון, שהרי אין לרוצח משפט מות, כי הרג בשוגג. ומכאן למדנו, שאם יהרגו **גואל הדם** בדרך, **חייב על כך מיתה כרוצח**, [אם היו עדים והתראה]. ולדעה זו, הסיבה שאמרו חכמים, שמוסרים לרוצח שני תלמידי חכמים ללוותו, כדי שאם יבוא גואל הדם להורגו, יתרו בו שלא יעשה, ויאמרו לו, שאם יעשה יענש על כך מיתת סייף כרוצח.

גלות שקודם פסק דין

לדעת רבי יוסי ברבי יהודה, תחילת משפטו של כל הורג נפש, לגלות לעיר מקלט, ואפילו הרג במזיד, [העיר קולטת אותו עד שיתברר דינו], שנאמר, "וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שָׁנָא לְרַעְהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהָפְחָה וְנָפֵשׁ וְנָמַת וְנָס אֶל־אֶחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה, וְלֹא־חָרַם מִכֵּן, בִּי"ד שולחים ומביאים אותו לדונו, שנאמר, "וְיִשְׁלְחוּ זָקְנֵי

ולכן, אמר רבי אליעזר בן יעקב שהיה כתוב מקלט על פרשת דרכים, כלומר, **בכל מקום שהיה הדרך מתפצל לשנים, ואחד מהם פונה לעיר מקלט, היה עץ תקוע בו, וכתוב עליו מקלט, להודיע שהדרך הזה מגיע לעיר מקלט.**

וכשהיה רב חמא בר חנינא דורש בפרשת רוצחים, היה פותח בדין הזה, ואומר שעל זה נאמר, "טוב וְנִשְׁרַח ה' עַל כֵּן יוֹרָה חֲטָאִים בְּדָרְךְ", ואם לחטאים מורה דרך הצלה, קל וחומר לצדיקים.

"וְאֶשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹקִים אָנָּה לְיָדוֹ"

וְשִׁמְתִי לְךָ מְקוֹם אֲשֶׁר יִנוּס שְׂמָה"

מבואר בכתוב הזה, שפעמים האדם הורג את חבריו בלא כוונה, על ידי שהקב"ה מזמן לו את הדבר, כגון כשהיו שני בני אדם רשעים, שכבר הרגו נפש, אחד הרג בשוגג, והיה לו לגלות, ואחד הרג במזיד, והיה לו למות בבי"ד, אלא שלא נעשה בהם כן כי לא היו עדים על כך, לפיכך הקב"ה מזמין לפונדק אחד, זה שהרג במזיד, יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג, יורד בסולם, ונופל עליו, והורגו בפני עדים, זה שהרג במזיד נהרג, וזה שהרג בשוגג גולה.

וזהו שנאמר "כִּפְאֲשֶׁר יֹאמַר מִשְׁלַח הַקְּדָמְנִי" [=התורה. שהיא משל הקב"ה, שהוא קדמונו של עולם], "מִרְשָׁעִים יֵצֵא רִשְׁעִי".

וכשהיה רבי שמעון בן לקיש דורש בפרשת רוצחים, היה פותח בדברים הללו.

בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו

אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא, וי"א אמר רב הונא אמר רבי אלעזר, מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים, בדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכים אותו^א.

[א] מן התורה – שמתחילה אמר הקב"ה לבלעם, "לא תלך עִמָּהֶם", ומאחר שרצה ללכת, אמר לו, "קום לך אִתָּם".

[ב] מן הנביאים – שנאמר, "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ מְלִמְדֶךָ"

^א אין הכוונה רק לעניין דרך טובה או רעה, אלא אף בטובה עצמה יש כמה דרכים, ובדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכים אותו, כמבואר בתוס' במסכת שבת דף פ"ז.

שאמנם מצוה שיהיו בעיר זקנים, אבל אין הדבר מעכב, וגם אם אין בה זקנים, היא מביאה עגלה ערופה.

דף י"א

מפני מה נאמרה פרשת רוצחים

בספר יהושע בלשון עזה

בכל ספר יהושע כשהיו דברים מה' ליהושע כתוב לשון אמירה, "ויאמר ה' אל יהושע", חוץ מפרשת ערי מקלט, בה נאמר לשון דיבור, "ויַדְבֵּר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תָּנוּ לְכֶם אֶת עֲרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה". ולשון דיבור הוא לשון עז^א, כמו שנאמר, "דַּבֵּר הָאִישׁ אֶדְנִי הָאֲרָץ אֲתָנוּ קְשׁוֹת".

לדעת רבי חמא בר חנינא ועוד חכמים – נכתבה פרשה זו בלשון עזה, **מפני שאלו הם דברים שנאמרו לקיים מצוות התורה, ויש להתאמץ בהם ביותר, מה שאין כן שאר אמירות שביהושע, שאינם לקיים מצוות התורה. וי"א** – שנכתבה פרשה זו בלשון עזה, **משום ששה יהושע מלהפריש ערי מקלט, ולא הפרישם מיד אחר שחלקו את הארץ, עד שנאמר לו מפני הקב"ה.**

"וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַדְּבָרִים

הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֲקִים"

י"א שהכתוב הזה מלמד, **שיהושע כתב דברים בספר התורה, והם שמונה פסוקים אחרונים** שבתורה, המתחילים בכתוב, "וַיָּקֵם שָׁם מֹשֶׁה", שלא כתבם משה אלא יהושע.

וי"א שכוונת הכתוב הזה, לכך, **שיהושע כתב בספר פרשת ערי מקלט, שהיא פרשה שכתובה בספר התורה.** [אבל בתורה עצמה לא כתב יהושע כלום, אלא משה כתב הכל].

ספר תורה שתפרו בפשתן

י"א שספר תורה שתפרו את יריעותיו בחוטי פשתן, **פסול, שנאמר בפרשת תפילין, "למען תהיה תורת ה' "**
^א רק דיבור שפירושו הוצאת מילים, הוא לשון קושי. אבל דיבור שפירושו הנהגה, הוא הנהגה בנחת, כמו שנאמר, "אִזּוּ נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (=ינהיגו זה את זה ללמוד בנחת) או "וַיִּדְבֹּר עִמִּים תַּחְתִּינִי".

עירו וַלְקַחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם". **מי שנתחייב מיתה, הרגוהו, שנאמר, "וַנִּתְּנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם נָמֹת". ומי שנפטר, [מטעם אונס, או שוגג דרך עליה, וכדומה], פטרוהו, שנאמר, "וַיִּהְיֶה הַעֲדָה אֶת הַרְצָח מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם".** **ומי שנתחייב גלות, [כי הרג בשוגג דרך ירידה], מחזירים אותו למקומו, שנאמר, "וַיִּשְׁיבוּ אֹתוֹ הַעֲדָה אֶל עִיר מְקַלְטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה".**

ולדעת רבי, אין עיר מקלט קולטת אלא את ההורג בשוגג, אבל ההורג במזיד אינו גולה, לא אחר הדין ולא קודם הדין, והכתוב שהזכיר את המזיד שנס לעיר מקלט, לא מלמד שהעיר קולטת אותו, אלא שאם נס לשם, כי טעה לחשוב שהיא קולטת, יש לקחתו משם להורג.

עיר מקלט שרובה גולים

אמר רבי אלעזר, עיר שרובה רוצחים, [כלומר שרבו הרוצחים שגלו אליה מתושביה], אינה קולטת, שנאמר בספר יהושע, "וַיִּדְבֹּר בְּאֶזְנֵי זְקֵנֵי הָעִיר הִיא אֶת דְּבָרָיו", "דבריו" ולא דבריהם, ומכאן שאם גם להם ארע כמו לו, ואין אלו דבריו בלבד, אינו גולה לשם.

עיר שאין בה זקנים

א. בעניין ערי מקלט נאמר [בספר יהושע], "וַיִּדְבֹּר בְּאֶזְנֵי זְקֵנֵי הָעִיר הִיא אֶת דְּבָרָיו". יש לומדים מכאן שצריך שיהיו בעיר זקנים, ועיר שאין בה זקנים אינה קולטת, [וכן דעת רבי אלעזר]. וי"א שאמנם מצוה שיהיו בעיר זקנים, אבל אין הדבר מעכב, וגם אם אין בה זקנים היא קולטת.

ב. בעניין בן סורר ומורה נאמר, "וַיִּהְיֶה אִתּוֹ אֶל זְקֵנֵי עִירוֹ וְאֵל שַׁעַר מְקוֹמוֹ. וַאֲמָרוּ אֶל זְקֵנֵי עִירוֹ". יש לומדים מכאן, שצריך שיהיו בעירו זקנים, ועיר שאין בה זקנים אין נעשה בה בן סורר ומורה. וי"א שאמנם מצוה שיהיו בעיר זקנים אבל אין הדבר מעכב וגם אם אין בה זקנים נעשה בה בן סורר ומורה.

ג. בעניין עגלה ערופה נאמר, "וַלְקַחוּ זְקֵנֵי הָעִיר הַהִיא עֲגֹלַת בָּקָר ... וְהוֹרְדוּ זְקֵנֵי הָעִיר הַהִיא אֶת הָעֲגֹלָה אֶל נַחַל אֵיתָן ... וְכָל זְקֵנֵי הָעִיר הַהִיא הִקְרִיבוּ אֶל הַחֵלֶל יִרְחֲצוּ אֶת יְדֵיהֶם". יש לומדים מכאן, שצריך שיהיו בעיר זקנים, ועיר שאין בה זקנים אינה מביאה עגלה ערופה. וי"א

בפ"ד", להקיש הלכות ספר תורה להלכות תפילין, וללמד, שכשם שנאמרה בתפילין הלכה למשה מסיני, שיש לתופרם בגידים, כך יש לתפור ספר תורה בגידים.

וי"א שלא הוקשו דיני ספר תורה לדיני תפילין, אלא לעניין הדברים הנלמדים מהכתוב בתורה, [כגון שאין לכתוב אלא על עורות בהמה טהורה המותרת לאכילה, שנאמר "בפ"ד"], אבל דברים שהם הלכה למשה מסיני בתפילין, לא נאמרו לספר תורה, ולכן ספר תורה שתפרו בחוטי פשתן **כשר**.

י"ג שרב ראה שהתפילין של רבי חייא תפורות בפשתן, ואין הלכה כמותו.

וי"ג שרב ראה שספר התורה של רבי חייא תפור בפשתן, ואין הלכה כמותו.^א

כהן משוח וכהן מרובה בגדים

כל הכהנים הגדולים שהיו עד זמנו של יאשיהו המלך, נמשחו בשמן המשחה, ועל כן נקראו כהנים משוחים.

אולם לאחר שגנו יאשיהו את צלוחית שמן המשחה, [ואת הארון, מחשש שילקחו לגלות], שוב לא נמשחו הכהנים הגדולים בשמן המשחה, לא בבית ראשון, ולא בבית שני, ולא היתה כהונה גדולה ניכרת בהם, אלא בכך ששמשו בשמונה בגדים, ועל כן נקראו מרובי בגדים.

כהן שעבר ממשיחותו

כשארע פסול לכהן גדול, ומינו אחר תחתיו עד שיחזור הראשון לכשרות, כשיחזור הראשון לכשרותו, הוא חוזר לעבוד, והשני עובר ממשיחותו, אף על פי שאין בו שום פסול, ונקרא משוח שעבר.

כהן משוח מלחמה

כהן המשוח לומר במלחמה צרכי המלחמה, ש"שמע וישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל יכך לבבכם כו", נקרא משוח מלחמה.

מתי הרוצח שב מעיר מקלטו

ארבעה פסוקים נאמרו בעניין זה בתורה: (א) "וישב ביה עד מות הכהן הגדול". (ב) "כי בעיר מקלטו ישוב עד מות הכהן הגדול". (ג) "ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרצח אל ארץ אהנתו". (ד) "ולא תקחו כפר לניס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן".

לדעת תנא קמא של משנתנו – מאחר שבשלושה מקומות אמרה תורה שהגלות היא עד מות "הכהן הגדול", יש ללמוד מזה, שהגלות תלויה במיתת שלושת סוגי הכהנים הגדולים שמעלתם גדולה יותר, [(א) משוח בשמן. (ב) מרובה בגדים. (ג) ומשוח שעבר], אבל הכתוב הרביעי, לא בא ללמד שהגלות תלויה בכהן גדול נוסף, כי לא נאמר בכתוב הזה "הגדול", ואין כוונת הכתוב אלא לאחד משלושת הכהנים שהוזכרו תחילה.

ולדעת רבי יהודה – יש ללמוד מהכתוב הרביעי, שהגלות תלויה גם בכהן גדול רביעי, והוא משוח מלחמה.

וספק בגמרא, האם הרוצח יוצא מעיר מקלטו במות אחד מהכהנים שהגלות תלויה בהם, או שרק אחר שימותו כל הכהנים שהגלות תלויה בהם, הוא חוזר. [מסתבר שהספק הוא במי שהיה בימיו כמה מהם, האם אינו חוזר עד שימותו כולם או שחוזר כשימות הראשון שביניהם, אבל אם היו בימיו רק שנים מהם או אחד מהם, הוא חוזר במיתת אלו שהיו בימיו, ואינו מעוכב מחמת שלא היה בימיו שלשה או ארבעה, שהרי עד ימי יאשיהו, לא היה מרובה בגדים שלא נמשח, ולאחר ימיו, לא היה כהן משוח, ואם כן לא היו כל הכהנים הנ"ל בזמן אחד].

קללת חנם וקללה על תנאי

בגמרא מבואר שאין לחוש לקללת חנם, שנאמר, "כצפור לנוד כדורר לעוף כן קללת חנם לא" תבא".

אולם לדעת רב יהודה אמר רב, קללת חנם, אפילו

² כתיב "לא" וקרי "לו", וביאור הקרי הוא, שכשם שבעלי כנף אלו חוזרים לקינם, כך הקללה חוזרת למקלל, וכתיב "לא", להודיע, שלמקולל לא תבוא הקללה.

^א סימני רבני מהימנ"א ספר"א. הגאון בעל "פורת יוסף" מבאר שהוא סימן על שלוש מחלוקות רבי יהודה [הנ"ל]. שבראשונה [מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה] הוא חולק עם רבנן. ובשניה [ויכתב יהושע בספר תורת אקים] הוא חולק עם רבי נחמיה. ובשלישית [ספר שתפרו בפשתן] הוא חולק עם רבי מאיר, שהיה סופר, [כמבואר בעירובין וגיטין]. ותיבת מהימנא הרומז לנחמיה, או שצריך לומר נחמיה, או שאמרו מהימנא, משום שמתחלף באותיות נחמיה, שהם ממוצא אחד.

נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו, אמר, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה התורה, שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, [שמוחקים מגילת סוטה שיש בה שם ה'] לעשות שלום לכל העולם כולו, לא כל שכן שמותו, ואמר לדוד, שהדבר מותר.

כתב דוד שם על חרס, והשליכו לתהום, ירד התהום, ועמד במקומו.

מדוע אמהות הכהנים מספקות מחיה

וכסות לרוצחים בשגגה שבערי מקלט

בגמרא מבואר, שכשאחד הרג בשוגג יש בכך אשמה על הכהנים הגדולים, כי היה להם להתפלל על דורם, שלא יארע בו כך, ואם ארע כדבר הזה, הרי זה כי לא התפללו כראוי. [וכן מצינו, שכשאריה הרג אדם ברחוק שלוש פרסאות מרבי יהושע בן לוי, היה בכך אשמה עליו, ולכן נמנע אליהו מלדבר עמו שלושה ימים].

לשון הראשון, אף שיש בכך אשמה על הכהנים, אין להם לחוש שימותו קודם זמנם, אלא אם כן יתפללו עליהם הגולים שימותו, [כדי שישבו מערי המקלט במיתת הכהנים], שאין אשמתם גדולה כל כך, אולם אם יתפללו עליהם הגולים שימותו, אין תפילתם נחשבת כקללת חנם, שאינה באה, אלא כקללה הראויה להתקיים, **וכדי שהגולים לא יתפללו על הכהנים שימותו**, אמהות הכהנים מספקות לגולים מחיה וכסות.

ולשון השני, יש בכך אשמה גדולה על הכהנים, עד שיש להם לחוש שימותו קודם זמנם, אף בלא שיקוללו, ואולם תפילה מועילה להינצל מכך, **וכדי שיתפללו עליהם הגולים שלא ימותו**, אמהות הכהנים מספקות לגולים מחיה וכסות.

כשאחד לוקה על מעשה זולתו

בבבב אומרם – טוביה חטא וזיגוד מנגיד [=לוקה]? שכן ארע פעם אחת, שטוביה חטא, וזיגוד העיד בו ביחידי בלא עד שני, והכהו רב פפא לזיגוד. אמר לו, טוביה חטא וזיגוד מנגיד? ומאז היתה למשל. [והטעם שהכה את זיגוד, כי מאחר שהעיד יחידי, אין לביידי לקבל דבריו, ואם כן אין בעדותו אלא לשון הרע

בחנם היא באה, שכן דוד קילל, שמי שיודע הלכה מסוימת ולא יאמר, יחנק, ואחיתופל ידע, ובא ואמרה, ואף על פי כן נתקיימה בו הקללה, שנאמר, **"וַיִּחַתְּפֹל כָּאֵה פִּי לֹא נַעֲשֶׂתָה עֲצָתוֹ וַיִּחַבֵּשׁ אֶת הַחֲמוֹר וַיִּקֶּם וַיִּלְךְ אֶל בֵּיתוֹ אֶל עִירוֹ וַיִּצֹ אֶל בֵּיתוֹ וַיִּחַנֵּק וַיִּמָּת וַיִּקָּבַר בְּקָבֶר אָבִיו"**.

ורבי אבהו אמר, שקללת חכם, אפילו על תנאי, ולא נתקיים התנאי, אף על פי כן **היא באה**, שכן עלי אמר לשמואל, **"מה הדבר אשר דבר אליך [ה'] אל נא תכחד ממני כה יעשה לך אלקים** [=שיהיו לך בנים שאינם מהוגנים כמו שיש לי] **וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך"**, ואף על פי שלא נתקיים התנאי, שנאמר, **"ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממני"**, נתקיימה קללת עלי, שנאמר, **"וַיִּהְיֶה כַּאֲשֶׁר זָקַן שְׂמוּאֵל ... וְלֹא הִלְכוּ בְּנָיו בְּדַרְכָיו"**.

כתב בעל ה"ערוך לנר": **מה שקרא להא דאחיתופל בחנם, אף שהיה גם כן על תנאי, אם לא יאמר, והרי אמר לבסוף, ומאי שנא מהא דעלי, דקרא ליה קללה על תנאי. יש לומר, דהך דאחיתופל היה קללה בהחלט, שהרי ידע דוד שאחיתופל יכול לומר ואינו אומר, ולכן קללו בהחלט, רק אחרי שאחר כך היה אומר, אם כן בטל טעם הקללה, ונעשה למפרע קללה בחנם, ואף על פי כן באה. ושוב הוסיף רבי אבהו, דמזה לא שמענו רק דקללת חכם שכבר חלה לא נתבטלה אף שנתבטל הטעם, אבל עדיין לא שמענו שאם היתה הקללה מתחילה על תנאי, אף שלא נתקיים, ואין לה לחול כלל, אף על פי כן באה, ולזה הביא מהא דעלי. וזוהא אתי שפיר דהקדים הא דאחיתופל המאוחר בפסוק, להא דעלי המוקדם בפסוק, דהוי בסדר לא זו אף זו.**

מחיקת השם לצורך בניין בית המקדש

בשעה שכרה דוד בורות ליסודות של בית המקדש, מצא חרס, שהיה מגביה קולו, ואומר לו, אל תטלני מכאן, שאני כבוש על התהום מיום מתן תורה, שרעדה הארץ, ונסדק המקום, ולא שמע דוד לדבריו, ונטלו, והחל התהום לצוף, ועמד לשטוף את העולם.

הסתפק דוד, האם מותר לכתוב את שם השם על חרס, כדי להשליכו לתהום שיעמוד על מקומו, או שאסור פן ימחק השם במים, ולא היה מי שפשט את ספקו, אמר, כל היודע דבר זה ואינו אומר יחנק בגרונו.

בעלמא].

מיתת הכהן מכפרת ולא הגלות

משמע בגמרא, שהגלות אינה מכפרת לרוצח על שהרג בשוגג, [אלא היא עונש המוטל עליו עד שיתכפר עוונו], אבל מיתת הכהן הגדול מכפרת לו, ולכן כשמת הכהן הגדול הרוצח חוזר מעיר מקלטו. [אולם התוס' כתבו, שהגלות מכפרת על ההריגה בשוגג, ומיתת הכהן הגדול פוטרת מן הגלות].

ומקל וחומר יש ללמוד, שאם מיתת הכהן מכפרת לזה שכבר גלה, להועיל לו להוציאו ממקום גלותו, כל שכן שתועיל לכפר לזה שעדיין לא גלה, שלא יגלה, **ולכן אם לאחר שנגמר דינו לגלות, מת כהן גדול, הרי זה אינו גולה.**

מיתת הכהן הגדול מכפרת למי שנגמר**דינו לגלות אחר שנעשה כהן גדול**

בסוגיתנו מבואר, שאין מיתת הכהן מועילה, אלא למי שנגמר דינו לגלות בחיי אותו כהן, אבל אם בשעה שנגמר דינו, לא היה שם כהן גדול, אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם^א, ובכלל זה, ההורג כהן גדול, כשאין שם כהן גדול אחר בשעת גמר דינו^ב.

ועוד מבואר, שאם קודם שנגמר דינו מת כהן גדול,

^א לא נתבאר בגמרא, מניין לנו זאת. ושמה סברא היא, שכן מיתת הכהן שארע הרצח בימיו, מכפרת, משום שהיה לו להתפלל על דורו, שלא יארע דבר כזה, ומאחר שיש עליו אשמה שארע הדבר, במיתתו מתכפר לו, ולרוצח עמו, אבל זה שמינו כהן גדול רק אחר שגלה, אין מיתת הכהן מכפרת לו, כי לא היה זה כהן גדול כשהיה צריך להתפלל על הדור, ואין לכהן הזה להיענש על שלא התפלל קודמו על הדור. אי"נ שמא הדבר למד מהכתוב בספר יהושע, "עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם". אי"נ שמא יש ללמוד זאת מתוך הדין שיתבאר בסמוך, שהוא חוזר במיתת הכהן שנמשח בימיו, אבל אם לא נמשח אלא אחר שנגמר דינו, אינו חוזר במיתתו. ויל"ע בזה.

^ב עוד מבואר, שגם כהן גדול שהרג, אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם. ולא נתבאר, האם כן הדין דווקא כשלא מינו אחר קודם גמר דינו, אבל אם מינו אחר קודם גמר דינו, חוזר במיתתו של שני. או שכן הדין אף כשמינו אחר קודם גמר דינו, וניתן להבין זאת לדעת האומרים במיתת כולם הוא חוזר, כי הוא בכלל הכהנים המחזירים את הרוצח, ואם כן עד שימות, לא יחזור, כי עד מותו לא מתו כולם. ומיהו, יתכן שאף לדעת האומרים במיתת אחד מהם הוא חוזר, אין אפשרות שיחזור במיתת שני שמינו תחתיו, כי לעולם אין ממנים אחר תחתיו, קודם גמר דינו, שמא ימצא זכאי, ויחזור לשמש.

בארץ ישראל אומרים – שכם נסיב ומבגאי [=שם איש מיושבי העיר שכם] גזיר? וזאת על שם ששכם בן חמור לקח את דינה בת יעקב, וההנאה שלו, ושאר בני העיר שלא נהנו, מלו עצמם, ונצטערו.

אמר רב יהודה אמר רב:

נידוי על תנאי צריך הפרה

שכן כשיהודה לקח את בנימין למצרים, אמר ליעקב, "אם לא תביא'תיו אֶלֶיךָ וְהַצַּגְתִּי לְפָנֶיךָ וְחָטְאתִי לָךְ" [=כלומר אהיה מנודה לך] כֹּל הַיָּמִים, ואף על פי שהשיבו לאביו, ולא נתקיים התנאי, חל הנידוי, [ואף כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, כל עצמות השבטים היה שלדם קיים כצורתו, ועצמות יהודה מגולגלות מחמת נידויו, עד שהתפלל עליו משה, כמבואר להלן].

וכתבו התוס', שכל זה בנידוי התלוי בתנאי שקיומו אינו בידו, [כגון זה, שאם היה יוסף מעכב את בנימין, או היה מת בדרך, לא היה יהודה יכול להשיבו], ולכן חל הנידוי מעיקרו, כנידוי בלא תנאי. אבל נידוי התלוי בתנאי שבידו לקיים, לא חל כלל, כי מאחר שהדבר בידו, ודעתו לקיימו, מעיקרו לא חל.

ברכת משה ליהודה

"יְחִי רְאוּבֵן וְאֶל יָמָת ... וְזֹאת לִיהוּדָה" – מי גרם לראובן שיודה, [בגלוי על מעשה בלהה], יהודה, [שהודה על מעשה תמר], "וְזֹאת לִיהוּדָה"? כלומר, וכי כך ראוי לו, שיתגלגלו עצמותיו, ויהיה בנידוי.

"יִיאָמַר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה" – **ונכנסו עצמותיו למקומם.** אבל לא הכניסוהו למתיבתא דרקיע [=לישיבה של מעלה].

"וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֵנּוּ" – **הכניסוהו לישיבה של מעלה.** אבל לא ידע לשאת ולתת.

"יָנִידוּ רֵב לו" – **ניתן לו כח לריב ריבו, ולשאת ולתת עם חבריו, ולבאר להם את דעתו.** אבל לא ידע לתרץ קושיות שהקשו לו.

"וְעֶזְרָא מִצְרֵי תְהִיָּה" – **זכה לתרץ קושיות שהקשו לו.**

כי אין זה כהן כשר.

ולדעת רבי יהושע – כל הקרבנות שהקריב כשרים, שנאמר בכהנים, "ישִׁימו קטוֹרֶה בְּאַפְךָ וְכָלִיל עַל מִזְבֵּחַךְ. בְּרַךְ ה' חֵילוֹ וּפְעַל יְדָיו תִּרְצָה", ללמד, שאפילו קרבנות חללים שבו יתקבלו.

ב. לעניין השבת הרוצחים מערי מקלט, [כשהכהן הגדול שהיה בשעת גמר דינם נודע לבן גרושה וחלוצה].

לדעת רבי אליעזר – מאחר שנודע שהיה כהן פסול, הרי זה כמי שנגמר דינם בלא כהן גדול, שאינם יוצאים מעיר מקלט לעולם.

ולדעת רבי יהושע – י"א מאחר שכל מה שהקריב הכהן עד עתה התקבל, ורק מעתה הוסר מהכהונה, הרי זה כאילו עתה מת הכהן, וכל הגולים חוזרים. וי"א שלא אמרה תורה להכשיר את הכהן אלא את קרבנותיו, אבל הוא נחשב כפסול מעיקרו, ואם כן הרי זה כמי שנגמר דינם בלא כהן גדול, שאינם יוצאים מעיר מקלט לעולם.

דף י"ב

טעויות שטעה יואב

כששלח שלמה להרוג את יואב, "ויִנָּס יואב אֶל אֶהֱל ה' וַיִּחַזַק בְּקַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ", משום שהיה סבור שבכך ינצל מהמיתה, שנאמר "וכי יָזַד אִישׁ עַל רַעְהוֹ לְהַרְגוֹ בְּעָרְמָה מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֵנוּ לְמוֹת", ללמד שרק מעם המזבח לוקחים את הרוצחים למוות, אבל לא כשהם על המזבח, אולם טעות היתה בידו:

לדעת רב יהודה אמר רב – שתי טעויות טעה יואב. (א) **אין המזבח קולט אלא את העומד על גגו,** והוא טעה והיה סבור שהמזבח קולט גם את האוחז בקרנותיו. (ב) **אין קולט אלא מזבח בית עולמים,** והוא טעה והיה סבור שגם המזבח של הבמה שעשה דוד לפני הארון, קולט.

ולדעת אביי – טעות נוספת היתה בידו. (ג) **אין קולט אלא כהן ועבודה בידו,** והוא טעה והיה סבור שקולט גם זר.

טעויות שרו של רומי לעתיד לבוא

כשיגיע קצה של רומי, תחילה יפרע הקב"ה מסמאל

אבל מינו כהן אחר תחתיו, אף על פי שהרוצח הרג בחיי הכהן הראשון, ונגמר דינו לגלות אחר מותו של ראשון, [שאינו פוטר מגלות], מאחר שנגמר דינו לגלות בחיי השני, חוזר במיתתו של שני, שנאמר, "ויָשֵׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ", ללמד שהרוצח נפטר מהגלות במיתת הכהן שנמשח לכהן בימיו, ואף על פי שלא נוכל לומר, שהיה לשני להתפלל שלא יארע הרצח בימיו, כי ארע בחיי קודמו, מכל מקום היה לשני להתפלל, שיגמר דינו של הרוצח לזכות, ומאחר שלא התפלל כראוי, הרי יש עליו אשמה בגלותו של הרוצח, ולכן הרוצח חוזר במיתתו.

רוצח שגלה אינו יוצא מעירו לשום צורך

רוצח שגלה לעיר מקלט, אינו יוצא משם לשום צורך שבעולם, לא לעדות מצווה, ולא לעדות ממון, ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה, אינו יוצא משם לעולם, שנאמר, "אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה", ללמד, ששם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, ושם תהא קבורתו.

קבורת הרוצח בשגה

מי שגלה לעיר מקלט, ומת קודם שנפטר מהגלות, נקבר בעיר מקלטו, כמבואר לעיל.

וכן מי שנגמר דינו לגלות, ומת קודם שמת הכהן הגדול, מוליכים את עצמותיו לעיר מקלט לקבורה, שנאמר, "לָנוֹס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ לְשׁוּב לְשִׁבְתָּ בְּאֶרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן", וישיבה בארץ היא קבורה.

וגזרת הכתוב היא, שהרוצח נקבר בעיר מקלט, אבל שאר יושבי העיר אינם נקברים בה, שנאמר, "וְהָיוּ הָעָרִים לָהֶם לְשִׁבְתָּ וּמִגְרָשֵׁיהֶם יִהְיוּ לְבִהְמָתָם וְלִרְכֻשָׁם וְלִכְלֵל חַיִּתָּם" ללמד שנתנו לצרכי חיים ולא לקבורה שהיא צורך המתים.

וכשמת הכהן הגדול, מוליכים את עצמות הרוצח מעיר המקלט לקברי אבותיו, שנאמר, "וְאֶחָד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרָצַח אֶל אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ", ושיבה אל הארץ היא קבורה.

כהן שנודע שהוא בן גרושה או חלוצה

א. לעניין עבודה.

לדעת רבי אליעזר – כל הקרבנות שהקריב פסולים,

אדם להרגו, ואם הרגוהו נידונים כרוצחים. [אבל רבי עקיבא לומד מהכתוב הזה, שסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש, אינם ממיתים אותו, אלא יעמוד לדין בבי"ד אחר].

- לדעת האומרים לא דברה תורה כלשון בני אדם, אין חילוק בין אם יצא הרוצח מתחום עיר המקלט במזיד או בשוגג, ודין שתי יציאות אלו שווה, [ובמקום שדמו מותר, הוא מותר אף כשיצא בשוגג], שנאמר, "וְאִם יֵצֵא יֵצֵא הַרְצֵחַ אֶת גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יְנוּס שָׁמָּה", ללמד, שהדין הנ"ל אמור בשתי יציאות, אחת בשגגה ואחת במזיד.

- ולדעת האומרים דברה תורה כלשון בני אדם, אין ללמוד זאת מהכתוב, "יֵצֵא יֵצֵא" ולא הותר דמו [במקום שמותר להרגו], אלא כשיצא במזיד.

אב שהרג את בנו מי גואל את דמו

בניו האחרים של הרוצח, אינם נעשים גואלי דם להרוג את אביהם, [שכן תנא דבי רבי ישמעאל, לכל אין הבן נעשה שליח לאביו, להכותו, ולקללתו, חוץ ממסית, שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו].

אבל בני ההרוג, שהם בני בנו של הרוצח, נעשים גואלי דם להרוג את אבי אביהם, שאינם מוזהרים בכבודו.

אילן שעיקרו [=גזעו] בפנים

ונופו [=ענפיו] בחוץ או איפכא

א. לעניין מעשר שני.

יש חילוק בין פירות מעשר שני שחוץ לירושלים, לפירות מעשר שני שבתוך ירושלים, חוץ לירושלים אינם נאכלים בלא פדייה [אבל נפדים], ותוך ירושלים אינם נפדים [אבל נאכלים הם עצמם].

לתירוץ הראשון בגמרא – הכל מודים, מאחר שנאמר בעניין מעשר שני, "כִּי אִם לִפְנֵי ה' אֶקְיֵךְ תֹּאכְלֶנּוּ", הכל תלוי בחומה, כל שהוא לפנים מהחומה נידון כבפנים, וכל שהוא חוץ לחומה, נידון כחוץ, ואפילו הם תחת אילן או על אילן שעיקרו בפנים ונופו בחוץ, או איפכא.

ולתירוץ השני בגמרא – כן דעת חכמים. אבל לדעת רבי יהודה, כשהם נמצאים בעץ שעיקרו במקום אחד

שרה, שנאמר, "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא [תחילה] יִפְקֹד ה' עַל צָבָא הַמְרוֹם בְּמְרוֹם [ורק אחר כך] וְעַל מַלְכֵי הָאָדָמָה עַל הָאָדָמָה", ואז ירצה סמאל לברוח לעיר מקלט, ויטעה בכך בשלושה דברים. (א) טועה שאינה קולטת אלא בצר, והוא **גולה לבצרה**. (ב) טועה שאינה קולטת אלא שוגג, והוא **מזיד** היה. (ג) טועה שאינה קולטת אלא אדם, והוא **מלאך** הוא. ואז הקב"ה יפרע ממנו בבצרה, ויהרגנו, ועל חזרת הקב"ה משם נאמר, "מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבְּצָרָה" כלומר שבגדיו אדומים מדמו של סמאל ההרוג, [ואף על פי שאין המלאכים בשר ודם, כתב בו הכתוב כעין הריגת האדם, לשבר האזן מה שהיא יכולה לשמוע].

מקום דירת הגולים בעיר מקלט

כשם שעיר מקלט קולטת את הרוצחים, כך **תחום העיר** [=2000 אמה סביבותיה], **קולט את הרוצחים.**

ומכל מקום, אינם רשאים לדור בתחום העיר, [כגון במחילות תחת הקרקע], אלא דרים בעיר עצמה, שנאמר "וַיֵּשֶׁב בָּהּ", ולא בתחומה.

רוצח בשגגה שגלה לעיר מקלט

ואחר כך יצא חוץ לתחום העיר

לדעת רבי יוסי הגלילי – מצווה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח, שיצא חוץ לתחום עיר מקלטו, שנאמר, "וּמִצָּא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת הַרְצֵחַ אִין לוֹ דָּם", ולדעתו, "וְרָצַח" האמור כאן, לשון ציווי הוא. ואף לשאר בני אדם יש רשות להרוג את הרוצח.

לדעת רבי עקיבא – מותר לגואל הדם להרוג את הרוצח, שיצא חוץ לתחום עיר מקלטו, שנאמר, "וּמִצָּא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת הַרְצֵחַ אִין לוֹ דָּם", ולדעתו, "וְרָצַח" האמור כאן, לשון רשות הוא, אבל אין בכך מצווה. [י"ג שאם הרגוהו שאר בני אדם גם כן אין מתחייבים על מיתה. וי"ג שאם הרגוהו שאר בני אדם מתחייבים על כך].

ולדעת רבי אליעזר – אסור לגואל הדם להרוג את הרוצח, שיצא חוץ לתחום עיר מקלטו, שנאמר, "וְלֹא יָמוּת הַרְצֵחַ עַד עֲמָדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט", ללמד, שאינו מומת אלא בבי"ד. וכל שכן שאסור לשאר בני

עצמו בתוך תחום העיר, ולכן כשיש אילן, שמקצתו בפנים ומקצתו בחוץ, בין כשהעיקר בפנים, ובין כשהנוף בפנים, אם אחד מהם נמצא בחלק שבפנים, אין לגואל הדם להרוג את הרוצח].

- ולדברי רבא דעת רבי יהודה, כשהנוף בתוך התחום, מאחר שהוא ראוי לדירה יותר מהעיקר, העיקר הולך אחריו לחומרא, ואף על פי שהעיקר חוץ לתחום, הוא נידון כתוך התחום, ואסור לגואל הדם להרוג את הרוצח, בין אם עומד בנופו שבפנים, ובין אם עומד בעיקרו שבחוץ. וכשהעיקר בתוך התחום, והנוף חוץ לתחום, אף על פי שהנוף ראוי לדירה יותר מהעיקר, אין העיקר הולך אחר הנוף לקולא, להתיר את דמו של הרוצח העומד בעיקר, ולכן כשהרוצח נמצא בעיקרו שבפנים, אסור לגואל הדם להרוג, אבל כשהרוצח תחת הנוף שבחוץ, מותר לגואל להרוג, כי יצא חוץ לתחום, [ובלבד שגם גואל הדם עומד חוץ לתחום כמבואר לעיל], אלא שבזה יש אופן, שהעיקר הולך אחר הנוף אף לקולא, והוא שאם הרוצח עומד תחת הנוף שבחוץ, וגואל הדם עומד בעיקרו שבפנים, העיקר הולך אחר הנוף, והרי הוא כאילו עומד חוץ לתחום עם הרוצח, ומותר לו להרוג.

- ולדברי רבאשי [כפירוש רש"י], כך דעת רבי יהודה, שבכל אופן שהעיקר במקום אחד והנוף במקום אחר, כל האילן הולך אחר המקום שבתוך התחום, ולכן בכל מקום שיהיה הרוצח באילן, אסור לגואל הדם להרוג, [והר"מ מפרש, שרק אם הנוף בפנים, הולך העיקר אחריו, וגם הוא נחשב כפנים, אף שהוא בחוץ, אבל כשהעיקר בפנים, רק בעיקר אסור להרוג את הרוצח, אבל הנוף אינו הולך אחריו, וכשהרוצח תחת הנוף, מותר לגואל הדם להרוג].

הרג גלה ושוב הרג

נאמר בעניין רוצח בשגגה, "כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב", ולא היה צריך לכתוב אלא "כִּי שָׁם יֵשֵׁב", שהרי

לגבול עיר מקלטו^א, משמע, שגואל הדם בעצמו הוא גם כן חוץ לגבול, ולכן בעיני דוקא שיעמוד גואל הדם גם כן בחוץ. [עוד כאן דברי "ערוך לנר"].

ואולם יתכן, שדין זה אינו מהתורה, אלא מדברי חכמים, שכן מבואר בדעת רבי יהודה כדברי רבא, שלעניין מקום הרוצח יש להחמיר יותר מלעניין מקום גואל הדם, ואם שניהם דין תורה, מדוע יש חילוק ביניהם, ויל"ע בזה.

ונופו במקום אחר, רק אם הם תחת הנוף [או מעליו] הדבר תלוי בחומה, אבל כשהם נמצאים בעיקרו של האילן, יש להחמיר לדונם כדין מקום העיקר וכדין מקום הנוף, ולכן אינם נאכלים בלא פדייה כדין חוץ לחומה, ואינם נפדים כדין תוך לחומה, [ואין להם תקנה באותו מקום, אלא יוליכום משם למקום שבוודאי דינו כתוך העיר].

י"מ שכל האמור כאן שענפי אילן שבירושלים דינם כירושלים אין זה אלא באילן שענפיו מועטים שאין להחשיבם כתקרה אבל כשהם מרובים ונחשבים כגג אין עליהם קדושת ירושלים כי גגות ירושלים לא נתקדשו.

וי"מ שבכל אופן ענפי אילנות שבירושלים דינם כירושלים כי דווקא גגות לא נתקדשו אבל אילנות נתקדשו אף כשענפיהם מרובים.

ב. לעניין ערי מקלט.

כבר נתבאר, שתחום ערי מקלט, קולט את הרוצחים כעיר עצמה, ולהלן יתבאר, מה דין אילן שעיקרו תוך התחום, ונופו חוצה לו או איפכא.

לתירוץ הראשון בגמרא:

- הכל מודים, מאחר שנאמר בעניין ערי מקלט, "כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב", הכל תלוי במקום הראוי לדירה, ותחת הנוף [או עליו] ראוי לדור יותר, ולכן הכל הולך אחר הנוף, אם הנוף חוץ לתחום, גם דין העיקר כחוץ לתחום, [אפילו באמת הוא בפנים], ואם הנוף בתוך התחום, גם דין העיקר כתוך התחום, [אפילו אם באמת הוא בחוץ].

ולתירוץ השני בגמרא:

- לדעת חכמים, אין העיקר הולך אחר הנוף, ולא הנוף אחר העיקר, אלא, אם הרוצח בתוך התחום, אסור לגואל הדם להרוג, ואם הוא חוץ לתחום, מותר לגואל הדם להרוג. [ומבואר בגמרא, שכשם שאין לגואל הדם להרוג את הרוצח כשהרוצח בתוך תחום עיר מקלטו, כך אין לגואל הדם להרוג את הרוצח, כשיצא הרוצח מחוץ לעיר מקלטו^א, אם גואל הדם

^א כתוב בחידושי "ערוך לנר": לפי הנראה מזה, משמע דפשיטא להגמרא, שאם הרוצח בחוץ, וגואל הדם בפנים, אסור לגואל הדם להרוג את הרוצח. וכן נראה בפירוש, גם כן, ממה שכתב רש"י, ויכול גואל הדם לעמוד חוץ לתחום ולהרגו, משמע, הא בתוך התחום, לא. ולכאורה קשה, מנא לן הא, הרי כתיב, "ואם יצא יצא הרוצח", והרי יצא. ויש לומר, מדכתב "ומצא אותו גואל הדם מחוץ

דירה מבני העיר בתשלום. ותוסי מפרשים, שמשלמים מסים וארנונה כבני העיר. **ולדעת רבי מאיר, לא היו מעלים שכר ללוויים**, כי ניתנו הערים לגולים לכל צרכיהם, ואין צריכים לשלם לבני העיר שכר על כך שדרים שם.

ובשאר ערי הלוויים, שנאמר בהם, "ונאת הערים אשר נתנו ללוויים את שש ערי המקלט אשר נתנו לנס שמה הרצח ונעליהם נתנו ארבעים ושתים עיר" – **הכל מודים שמעלים שכר ללוויים**, כי לא ניתנו לגולים אלא לנוס שם הרוצח.

ולדברי רבא:

בשש ערי מקלט, שנאמר בהם לרוצחים, "נהיו לכם הערים למקלט" – **הכל מודים שלא מעלים שכר ללוויים**, כי ניתנו לגולים לכל צרכיהם.

ובשאר ערי הלוויים, שנאמר בהם, "ונאת הערים אשר נתנו ללוויים את שש ערי המקלט אשר נתנו לנס שמה הרצח ונעליהם נתנו ארבעים ושתים עיר" – **לדעת רבי יהודה, מעלים שכר ללוויים**, כי לא ניתנו לגולים אלא לנוס שם הרוצח. **ולדעת רבי מאיר**, מאחר שנאמר "ונעליהם נתנו", הרי הם כראשונים, שניתנו לגולים לכל צרכיהם, ולכן אין מעלים שכר ללוויים.

		שש ערים		ארבעים ושתים עיר	
רב כהנא	רבי יהודה	מעלים שכר	מעלים שכר	מעלים שכר	מעלים שכר
	רבי מאיר	לא מעלים	לא מעלים	מעלים שכר	מעלים שכר
רבא	רבי יהודה	לא מעלים	לא מעלים	מעלים שכר	מעלים שכר
	רבי מאיר	לא מעלים	לא מעלים	לא מעלים	לא מעלים

האם עבד עברי המשתחרר בשש

או ביובל חוזר לכבודו הראשון

לדעת רבי יהודה, אינו חוזר לכבודו הראשון, שנאמר, "ונשב אל משפחתו ואל אחזת אביתו ושוב", כלומר למשפחתו ולנכסיו בלבד הוא שב, ולא לשרת אבותיו, [כגון אם היו נשיאים, או ראשי בתי אבות, או ראשי בתי דינים, אינו ממלא מקומם, כפי שהיה ראוי לו, אילו לא היה נמכר לעבד].

ולדעת רבי מאיר, חוזר לכבודו הראשון, שנאמר, "ונשב אל משפחתו ואל אחזת אביתו ושוב", כלומר

הפרשה מדברת בעיר מקלט, והטעם שנכתב בפירוש "עיר מקלט", ללמד, שפעמים הרוצח גולה לעיר שכבר קלטה אותו, ומכאן למדו, שרוצח שגלה לעיר מקלט, ובעיר גלותו הרג בשוגג פעם נוספת, **גולה משכונה לשכונה בתוך העיר**, והיא קולטת אותו. [אבל לעיר אחרת אינו גולה, כי אסור לו לצאת מעיר זו, מפני רציחה ראשונה].

בן לוי שהרג בשוגג

מאחר שמותר לבן לוי לצאת מעירו, [שהרי לא גלה לשם, אלא שם היא עירו], **גולה הוא לעיר אחרת. אלא שאם רוצה לגלות לעירו**, קולטת אותו, [כמבואר מהכתוב "עיר מקלטו" כנ"ל], **ובלבד שיגלה בה משכונה לשכונה**.

"ונשמתי לך מקום אשר ינוס שמה"

"ונשמתי לך מקום" – בחייד. כאן הבטיחו הקב"ה למשה, שיזכה למצווה זו בחייו, וכן היה, שהבדיל שלוש ערים.

"ונשמתי לך מקום" – במקומך. מלמד שבזמנו של משה, כשהיו ישראל במדבר, היו הרוצחים גולים למקומו של משה, כלומר למחנה לווייה.

"ונשמתי לך מקום" – כלומר, אף לכם הלוויים יש מקום לגלות, ומכאן אמרו, בן לוי שהרג, גולה מפלך [=עיר] לפלך, ואם גלה לפלכו, פלכו קולטו.

רוצח שגלה לעיר מקלטו, ורצו אנשי העיר לכבדו, יאמר להם, 'רוצח אני, אמרו לו, 'אף על פי כן, יקבל מהם, שנאמר "וזה דבר הרצח", צריך שיאמר להם שהוא רוצח.

דף י"ג

האם היו מעלים שכר ללוויים

לדברי רב כהנא:

בשש ערי מקלט, שנאמר בהם לרוצחים, "נהיו לכם הערים למקלט" – **לדעת רבי יהודה, היו מעלים שכר ללוויים**, כי לא ניתנו הערים לגולים אלא למקלט, אבל לא ידורו שם בחנם, [רש"י מפרש, ששוכרים בתי